VILD MED DANNELSE

DEBATMAGASIN FOLKEKIRKEN I KØBENHAVN

3 **Erling Jepsen**
Dannelse er at turde afsløre sig selv

8 **Lisbet Zornig Andersen**
Min humor kan være frygtelig grov

14 **Torben Steno**
På knæ for kommunen

JOSEFINE KLOUGART + B.S. CHRISTIANSEN + METTE HORN + JOAKIM GARFF + ANDERS HOLM + PETER KEMP + ALEXANDER VON OETTINGEN + NANNA KALINKA BJERKE + PETER SKOV-JAKOBSEN + OVE KAJ PEDERSEN + PER SCHULTZ JØRGENSEN + LARS GEER HAMMERSHØJ + MICKEY GJERRIS + ASMUND HAVSTEEN-MIKKELSEN

Kære læser!

Dannelse er igen på dagsordenen. Nogle spørger, hvad vi skal med den. Andre begræder, at dannelsen angiveligt er forsvundet. Men hvad betyder dannelse egentlig?

Det er noget med høflighed og finkulturel viden, ja, men dannelse handler også om andet og mere end det: Den handler om, hvordan vi ser på skole og uddannelse, hvordan vi opfører os, vores relationer til hinanden og om betydningen af at se sig selv i en større sammenhæng.

„Vild med dannelse" hedder denne udgave af Københavns Stifts debatmagasin. Her belyser og beskriver markante debattører og personligheder, hvordan begrebet dannelse kan forstås. „Vild med dannelse" kommer ikke med et endeligt bud, men der er masser af inspiration til tanke og samtale.

Debatten om dannelsen melder sig overalt i disse år. Og det er en debat, som kommer alle mennesker ved.

Rigtig god læselyst!
Peter Skov-Jakobsen, biskop i Københavns Stift

Indhold

2 **Dannelse er at turde afsløre sig selv**
Interview: Erling Jepsen

8 **Min dannelse #1**
Lisbeth Zornig Andersen

10 **Det moderne menneske danner sig selv**
Lars Geer Hammershøj

14 **På knæ for kommunen**
Interview: Torben Steno

20 **Det 11. bud: Du skal forsørge dig selv**
Interview: Ove Kaj Pedersen

25 **De to store: Grundtvig vs. Kierkegaard**

28 **Kan den moderne familie danne os?**
Per Schultz Jørgensen

33 **Vildt med dannelse**
Svend-Allan Sørensen

34 **Min dannelse #2**
Asmund Havsteen-Mikkelsen

36 **Arbejdsstund har guld i mund**
Christine Rørdam Thaning

40 **Min dannelse #3**
B.S. Christiansen

42 **Ironiens ængstelighed**
Interview: Mette Horn

46 **Herfra til evigheden**
Kommentar: Nanna Kalinka Bjerke

48 **Ind i verden**
Et essay af Josefine Klougart

52 **Respekt for menneskets vilkår**
Interview: Mickey Gjerris

56 **Den store dannelsestest**

58 **Dannelse til debat**
Peter Kemp og Alexander von Oettingen

64 **Troen gør os mere menneskelige**
Interview: Peter Skov-Jakobsen

FOLKEKIRKEN

Vild med dannelse. Debatmagasin – Folkekirken i København (2014) • Stiftsårbog udgivet af Københavns Stift • Redaktion: Maj-Britt Boa, Lars Erik Frank, Elsebeth Grummesgaard Gjesing, Sørine Gotfredsen (ansvarshavende), Christiane Gammeltoft-Hansen, Johannes Henriksen, Christine Rørdam Thaning (ansvarshavende) • Foto: Maj-Britt Boa Forsideillustration: Kirstine Roepstorff (værk) fra udstillingen Scorpio's Garden, Temporäre Kunsthalle Berlin, 2009 • Layout: D-Grafisk, David Lund Nielsen • Tryk: Aka-Print, Aarhus ISSN: 902-4190 • ISBN: 978-87-89096-30-8 • Københavns Stift, Nørregade 11, 1165 København K, Tlf. 33 47 65 00, kmkbh@km.dk, www.kirkenikbh.dk • Præste til- og afgang i 2013 se www.kirkenikbh.dk. • Spørgsmål vedrørende magasinet rettes til presse- og kommunikationsafdelingen i Københavns Stift på tlf. 33 26 96 00 eller kikkbh@km.dk.

Tabu

Dannelse er at turde afsløre sig selv

I barndommens Sønderjylland var dannelsen altid 'de andre', fortæller forfatteren **Erling Jepsen**. I dag handler dannelse for ham om modet til at trække tæppet væk under sig selv

INTERVIEW: JOHANNES HENRIKSEN

„Dannelse ...“ Erling Jepsen tænker længe, smager lidt på ordet. „Umiddelbart synes jeg ikke, det er noget, jeg har så meget af,“ konstaterer han så. På umiskendeligt tørt og afdæmpet sønderjysk.

I sin to-etages lejlighed på Islands Brygge med udsigt over Københavns tage fortæller den anerkendte forfatter, hvordan det med årene alligevel er blevet lettere for ham at begå sig, at forstå koderne blandt de dannede i det københavnske kulturliv. Men dannet? Nej, ikke rigtig.

„Jeg opfatter stadig mig selv som bondedrengen, der er kommet ind med firetoget. Når selskabet bliver lidt for lærd og fint, spiller jeg klovnekortet og gør et nummer ud af at være jyde, som ikke forstår sig på den slags,“ fortæller han.

HVORNÅR FØLER DU DIG MEST DANNET?

> Når jeg i stedet for at råbe højt ad min kæreste, dreje halsen om på katten og kaste min datter ud ad vinduet tager en dyb indånding og sætter mig ind på kontoret og skriver på min nye roman.

DANNELSE ER DE ANDRE

Som så meget andet, når det drejer dig om Erling Jepsen, skal forklaringen på den adfærd findes i den sønderjyske barndom. Nærmere bestemt i stationsbyen Gram, hvor Erling Jepsen voksede op. En by, som siden har dannet afsæt for en stor del af hans forfattervirksomhed.

„I min barndom var dannelsen altid de andre,“ fortællinger Erling Jepsen.

„Mine forældre blev ængstelige, hvis jeg legede med de fine børn – det var dem, hvis forældre var tandlæger, skolelærere eller sågar politibetjente. Der var en udpræget standsbevidsthed. Man skulle ikke spise kirsebær med de fine, som det hed.“

Afstanden til de dannede kunne give grobund for mange eksotiske forestillinger, fortæller Erling Jepsen. Således var hans forældre overbevist om, at de dannede altid tog pænt tøj på, når der var radiotransmission fra Det Kgl. Teater.

Ligesom de kunne berette, at de dannedes børn havde så rank en holdning, fordi de gik rundt med en bog på hovedet. Nogle gange hed de andre bare ‘de’. Det var især, når der var noget, Erling Jepsen og hans søskende ikke måtte.

„Hvis vi for eksempel slikkede på kniven ved bordet, når min faster var på besøg, så sagde hun, at ‘de’ nu havde fundet ud af, at dét måtte man altså ikke længere. Så kiggede man sig jo omkring, når man var ude for at se, om ‘de’ var til stede.“

Som årene gik, blev Erling Jepsen stadigt mere nysgerrig efter at finde ud af, hvem ‘de’ egentlig var. Han ville lære de dannedes koder at kende. Høflighed, gode manerer, bordskik og den slags optag ham meget. Ikke mindst fordi det var ukendt for ham derhjemme. Jagten på det dannede selskab fik hurtigt den konsekvens, at han søgte kærester efter hvor søde og dannede svigerforældre, de havde.

I BØGERNES VERDEN

Den unge Erling Jepsens optagethed af dannelsen havde også en anden forklaring. Allerede som dreng var han nemlig blevet meget optaget af at læse bøger. Og selvom der i hjemmet var respekt om evnen til at fortælle en god historie, så var det svært at dele de litterære oplevelser med familien.

„Engang fik jeg min far til at læse Arabals „Frokost i det grønne“. Den var han meget begejstret for, indtil han hørte, at den var blevet opført på Det Kgl. Teater. Så blev han sur. For hvad lignede det, at de skulle opføre noget, han forstod.“

Afstanden til finkulturen var indgroet. Det betød også, at Erling Jepsens egen tilegnelse af de litterære klassikere, af eksistentialisternes dramatik og af den klassiske musik i den grad blev et selvdannelsesprojekt. Og han gik systematisk til værks.

„Dansk Litteraturhistorie“ i fire bind blev gennempløjet fra en ende af, og alle forfatternes hovedværker blev anskaffet på det lokale bibliotek. Længe forblev den unge Erling Jepsens personlige dannelse således et ensomt projekt. Men de mange timer i bøgernes verden lærte ham snart, at dannelse er andet og mere end adfærd og sociale koder.

„Dannelse er ikke at tilegne sig en bestemt adfærd. Det er snarere den fortsatte evne til at tvivle på, om man har den rette adfærd. At kunne tvivle på sig selv. Dannelse er at turde afsløre sig selv.“

For Erling Jepsen er dannelse derfor også tæt knyttet til et behov for at finde sandheden om mennesker. Og at finde sandheden om sig selv. Forudsætningen for at

Jeg opfatter stadig mig selv som bondedrengen, der er kommet ind med firetoget. Når selskabet bliver lidt for lærd og fint, spiller jeg klovnekortet og gør et nummer ud af at være jyde, som ikke forstår sig på den slags.

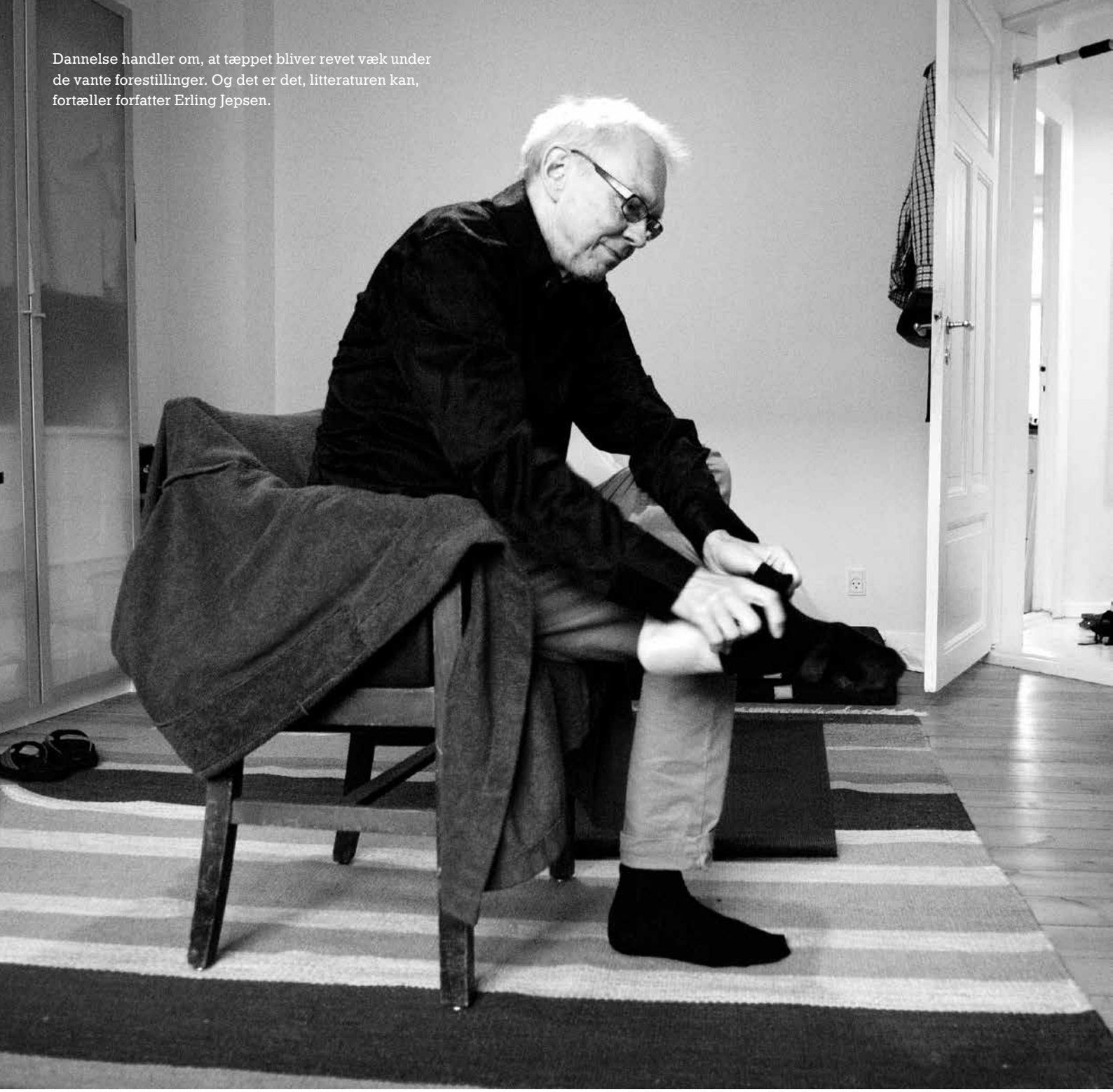

Dannelse handler om, at tæppet bliver revet væk under de vante forestillinger. Og det er det, litteraturen kan, fortæller forfatter Erling Jepsen.

kunne det er, at tæppet bliver revet væk under de vante forestillinger. Og det er det, litteraturen kan, fortæller Erling Jepsen.

Ambitionen om at rive tæppet væk under læserne gælder også for Erling Jepsens egne bøger. Det ved de hundredetusindvis af danskere, som har læst romaner som „Kunsten at græde i kor," „Frygtelig lykkelig" og senest „Den sønderjyske farm".

De ved også, at dramaet i Erling Jepsens romaner finder sted under overfladen. Tæppet bliver umærkeligt revet væk under læserne, netop som de sidder og smiler af de lune og mildt absurde fortællinger fra hverdagslivet i og omkring familiens købmandsbutik i Gram.

Det selvbiografiske afsæt deler Erling Jepsen med flere samtidige forfattere som danske Knud Romer og norske Karl Ove Knausgaard. Det har fået flere litterater til at tale om en ny genre, som nogle kalder fiktionsfri fiktion, andre for performativ biografisme.

Ind i mellem skal der altså en god løgnehistorie til for at slå ruden ind til virkeligheden

Fælles for disse romaner er, at de handler om forfatternes eget liv. Handlingen er ikke opdigtet, men handler om virkelige personer. Der er ikke tale om et spil mellem virkelighed og fiktion, men om at beskrive verden, som den er. Med litteraten Hans Hauges ord gælder det for disse forfattere ikke længere om at finde nyt rum i det litterære hus, men slet og ret om at knuse vinduet til virkeligheden.

Forbindelsen til den selvbiografiske bølge, anerkender Erling Jepsen. Også fordi, det er dér forfatterens eget dannelsesprojekt, bliver til læserens dannelse. For ham viser litteraturens evne til dannelse sig ikke mindst i kraft af afdækningen af de hemmeligheder, som vi alle kender, men som vi ikke ser og forstår i fuldt omfang, før vi læser om dem i en god roman.

„Men ind i mellem skal der altså en god løgnehistorie til for at slå ruden ind til virkeligheden."

DE GLEMTE AT RINGE

Den virkelighed, som afdækkes i Erling Jepsens romaner, er først og sidst en sønderjysk virkelighed. Og det er, understreger forfatteren, noget afgørende andet end en københavnsk virkelighed. Det har også betydning for dannelsen, som i Sønderjylland i høj grad handler om at gøre tingene på sin egen måde.

Når han er ude at holde foredrag om sine bøger, indleder han derfor ofte med at fortælle om Sønderjyske Lov. En lov, som har 317 paragraffer, der alle lyder: 'Her klarer vi problemerne selv'.

„Det er på mange måder en meget smuk paragraf. Især når problemerne er til at løse. Men når problemerne bliver så store, at man ikke længere selv kan klare dem, er det en rigtig dårlig lov, for så bliver problemerne ikke klaret. Så vænner man sig bare til dem."

Årsagen til den særlige sønderjyske gør det selv-mentalitet skal ifølge Erling Jepsen findes i årene 1864-1920, hvor Sønderjylland var en del af Tyskland.

„Dét der med at være dansker og så alligevel ikke. Under Første Verdenskrig, hvor 6.000 sønderjyder døde på tysk side, var der ingen hjælp at hente fra Danmark, som var neutralt. Sønderjylland var helt isoleret.

Fordringen om altid at klare problemerne selv kan meget vel være opstået på det tidspunkt, vurderer Erling Jepsen. Konsekvensen er en dobbelt grundfølelse af stolthed og mindreværd, som udgør kernen i det sønderjyske dannelsesbegreb.

Mindreværdet kan forklares med begivenhederne i Haderslev d. 9. april 1940. Tyskerne var gået over den danske grænse tidligt om morgenen, og Haderslev Kaserne var de eneste, som gjorde væbnet modstand. Ikke fordi de var særligt patriotiske eller krigeriske, men fordi man fra København aldrig havde meddelt Haderslev Kaserne, at Danmark overgav sig. De glemte simpelthen at ringe. 13 danske soldater blev dræbt under træfningerne i Haderslev d. 9. april.

„I mange år har jeg haft fornemmelsen af at være én af dem, man glemte at ringe til. Som ung tænkte jeg, at det var der ikke noget at gøre ved. Det var bare med at komme væk derfra. Siden blev det mit kunstneriske projekt at rejse mig ved den gren, jeg var faldet ved. At fortælle om den egn i Danmark, som man glemte at ringe til. At det var det særlige ved mig. Og at det ikke er noget at skamme sig over."

ERLING JEPSEN

Født 1956 i Gram, Sønderjylland. Dansk forfatter, dramatiker og foredragsholder. Skrev op gennem 1980'erne og 1990'erne talrige høre- og skuespil. Fik i 2002 sit gennembrud som skønlitterær forfatter med den delvist selvbiografiske roman „Kunsten at græde i kor". Både den og romanen „Frygtelig lykkelig" er siden blevet filmatiseret. Senest udkom i juni 2013 romanen „Den sønderjyske farm".

LISBETH ZORNIG ANDERSEN

„Min humor kan være frygtelig grov“

INTERVIEW: ELSEBETH GRUMMESGAARD GJESING

HVEM ELLER HVAD HAR DANNET DIG?

For mig er dannelse et neutralt begreb, for vi formes ikke kun i positiv forstand. Min mor er den første, der har dannet mig. Det skete gennem kaos, manglende værdier og en normløshed, som betyder, at jeg stadig skal huske mig selv på, hvad man gør, og hvad man ikke gør. Min humor kan blive frygtelig grov, og jeg opdager det først midt i en politisk ukorrekt joke om handicappede eller indvandrere. „Pas nu på med det demokrati, det kan udvikle sig til et misbrug," sagde jeg til en ex-narkoman forleden i en samtale om at bruge sin stemmeret. Det miljø jeg kommer fra er dybt grænseoverskridende, men der er højt til loftet. Man må være som man er, og det har jeg med mig.

Som helt ung mødte jeg en anden verden gennem Karen, som var min socialpædagog og i dag er en nær ven. Hun introducerede mig for bøger, kunst, kultur og såede drømmen om en uddannelse. Jeg læste krimier og voksentegneserier og købte kassettebånd med La Traviata og Billie Holiday. I Karens hjem fik jeg evnen til at diskutere politik og samfundsforhold hen over middagsbordet, og hun var fænomenal til at samtale i timevis om selv de mindste ting. Jeg blev lyttet til.

HVEM HAR DU SELV VÆRET MED TIL AT DANNE?

Jeg er stolt af mine egne børns rummelighed og har præget dem bevidst og ambitiøst ved at proppe værdier i dem: Omsorg og næstekærlighed. For nylig jagtede min ene datter en hjemløs, fordi han skulle tage imod hendes penge! Det var magtpåliggende for hende at hjælpe.

Omfanget af hvor meget vi påvirker andre mennesker er for mig at se enormt, og vi ved ikke altid, hvem vi rammer. En udveksling af ord henne i kiosken kan være med til at danne og forme. Selv et menneskes duft kan gøre indtryk, jeg kan huske i min opvækst at have tænkt 'sådan vil jeg også lugte'.

Forskellige unge følger mig i en form for mesterlære. De har haft hård opvækst, men vil gerne en masse. Jeg kan give dem den hånd, der skal til, for at sende dem i en bestemt retning.

Det kan ikke siges ofte nok, hvor nemt vi kan påvirke og være rollemodeller fx i forhold til børn, som er lidt alene. Nogle gange kan et enkelt møde være nok.

Lisbeth Zornig Andersen. Født 1968. Cand. polit. og stifter af Huset Zornig, tidl. formand for Børnerådet. Børnehjemsbarn og mor til fem. www.husetzornig.dk

Man kan hævde, at dannelsen er i færd med at skifte karakter til selvdannelse, så den i højere grad foregår på vores egne præmisser

Det moderne menneske **danner sig selv**

Dannelse handler om at få dannet en personlighed gennem det sociale. Et stort spørgsmål er derfor, hvordan det individualiserede menneske, der er så koncentreret om sin egen verden, kan blive dannet

AF LARS GEER HAMMERSHØJ
PH.D. OG LEKTOR VED INSTITUT FOR UDDANNELSE OG PÆDAGOGIK, AU

Der er flere tegn på, at tilgangen til dannelse i vores moderne verden har ændret sig. Man kan hævde, at dannelsen er i færd med at skifte karakter til selvdannelse, så den i højere grad foregår på vores egne præmisser. For det første er der en tendens til, at vi danner fællesskaber på andre måder end tidligere. Og for det andet er der opstået nye lidelser og vanskeligheder, der afspejler, hvordan dannelsen til menneske på bestemte måder i dag kan slå fejl. I følge dannelsesforestillingen foregår dannelsen af personligheden ved, at vi af egen kraft og i frihed *overskrider* os selv og vores egen verden og involverer os med en større. Enten ved at sætte os i den andens sted, gå med på legen og deltage i nye sociale praksisser eller på anden måde åbne os for, at der er andre måder at leve og forholde sig på. Det, der danner personligheden er netop erfaringen af, at det er muligt at forholde sig anderledes til sig selv, til andre og til verden. Grundtonen i dannelse er dermed oplevelsen af at blive del af noget større, og at også verden selv er blevet lidt større.

Alt kan danne

Dog er det ikke nok, at vi ændrer os for at dannes. Vi må også ændre os til det bedre, og dannelse involverer med andre ord en *smagens dannelse*. Det vil sige, at vi hver især må udvikle smag for interessante måder at forholde os til verden og til fællesskaber på. Af samme grund vil dannelse altid rumme bestemte idealer om, hvad et menneske skal dannes til, og hvor dannelsen skal foregå. For eksempel har den nationale dannelsesforestilling opereret med et ideal om, at vi skulle udvikle en national karakter, og at det nationale i form af folkeånden kom mest kraftfuldt til udtryk i det nationale sprog og den nationale historie. Derfor har dansk litteratur og historie traditionelt set været de centrale almendannende fag i skolen. Men i dag har vilkårene for dannelse forandret sig i en retning, hvor selvoverskridelsen og smagsdannelsen i højere grad foregår på vores egne præmisser. Det viser sig som en krise i dannelsen. For med den store individualisering er det ikke længere muligt at operere med almengyldige dannelsesidealer. Vilkåret er derfor tilsyneladende det paradoksale, at alt i princippet kan danne, samtidig med at vi jo af erfaring ved, at det langt fra er alt, der danner. Hermed bliver det endnu

Selvdannelsen kommer altså til at fylde mere, fordi man hele tiden er i gang med at danne sin personlighed gennem fællesskaber

vigtigere, at vi udvikler en smagsdannelse – at vi med andre ord hele tiden udøver selvstændig dømmekraft.

De nye smagsfællesskaber

Samtidig har begrebet selvoverskridelse fået større betydning. Tidligere var vi en naturlig del af bestemte og forholdsvis homogene fællesskaber – som for eksempel arbejderklassen – og blev kastet ud i fremmede verdener, når vi fik latin i skolen. I dag er det anderledes. Vi møder flere og mere mangfoldige verdener og fællesskaber, som vi ofte selv skal gøre en indsats for at blive en del af. Og derfor er det på én og samme tid blevet mere anstrengende og mere nødvendigt at overskride sig selv i det sociale liv. Selvdannelsen kommer altså til at fylde mere, fordi man hele tiden er i gang med at danne sin personlighed gennem fællesskaber. Netop disse ændrer karakter i dag, og det er der flere tegn på. Et af dem finder vi i den megen tale om at styrke sammenhængskraften i samfundet. Dette udspringer af erfaringen af

Også i dag oplever vi ændringer og mærker, at det vi er fælles om ikke længere er det samme.

og bekymringen over, at de traditionelle fællesskaber taber kraft og appel. Det svarer faktisk meget godt til den bekymring, man nærede i slutningen af 1800-tallet over 'det sociale bånd'. Det vil sige en erfaring af, hvordan det industrielle og moderne samfund førte til et tab af de gamle fællesskaber. Også i dag oplever vi ændringer og mærker, at det, vi er fælles om, ikke længere er det samme. Før var det holdninger og interesser, værdier og praksisser, der afgjorde, hvilke fællesskaber vi var en del af. Nu er det snarere en fornemmelse af *smag for og lyst til,* der binder os sammen. Fællesskaberne kan altså ikke længere ses som politiske eller kulturelle – de er blevet til *smagsfællesskaber*, hvor det, vi er fælles om, er at være i samme stemning eller dyrke den samme stil. Denne form for fællesskab ser man for eksempel på Roskilde Festival, hvor selskabeligheden dyrkes i teltlejeren, og massefælleskabet folder sig ud på festivalpladsen. Denne dyrkelse af en bestemt stemning eller livsstil udgør formentlig også en del af forklaringen på, at folk i disse år søger mod byerne. For her findes et væld af mulige stil- og stemningsfælleskaber.

Selvdannelsens lidelse

Selvdannelse som et moderne vilkår fører også klart negative fænomener med sig. En række nye lidelser er opstået – eller er steget voldsomt – i løbet af de seneste tre årtier. Det drejer sig om spiseforstyrrelser, selvskade, social fobi, opmærksomhedsforstyrrelse, depression hos børn og unge, stress, narcissisme og vrede. I psykiatrien har man svært ved at forklare, hvorfor alt dette fylder mere, men set i et samtidsmæssigt perspektiv synes det at være en logisk konsekvens af netop selvdannelsen. For problemer med den konstante selvoverskridelse vil enten vise sig ved, at man overskrider sig selv for lidt og bliver til den selvoptagede narcissist. Eller at man overskrider sig selv for meget og finder identitet i anorektikerens sulteprojekt. Og når man hele tiden skal være afhængig af sin egen dømmekraft og smagsafgørelse, kan det føre til, at man enten lever i en tilstand, hvor man ikke kan trække grænser, så man havner i stress og depression. Eller man kan blive dén, der trækker en så skarp grænse mellem sig selv og verden, at der opstår stor vrede. Alt dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at det er blevet sværere at være menneske i dag. Der er formentlig hverken mere eller mindre lidelse end tidligere, ligesom der heller ikke er mere eller mindre fællesskab. Men karakteren af både lidelserne og fællesskaberne mellem os har med selvdannelsen ændret sig. Og dét er vigtigt at gøre sig klart, hvis man skal håndtere begge dele.

LARS GEER HAMMERSHØJ

Født 1972. Ph.D., lektor og studieleder ved Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet. Har bl.a. skrevet bogen „Kreativitet: et spørgsmål om dannelse" (2012) og for Dansklærerforeningen udgivelsen „Dannelse i uddannelsessystemet" (2013).

INTERVIEW: SØRINE GOTFREDSEN

På knæ for kommunen

Folkekirken er blevet det offentliges forlængede arm, og mange præster fremstår ifølge **Torben Steno** som pædagoger mere end som teologer. En kirkegænger kan ligefrem komme i tvivl om, hvem vi står i forhold til. Gud eller kommunen?

For et par år siden udgav Torben Steno bogen „Længsel efter faste former". I denne bog opfordrer han til en erkendelse af, at vi her i landet har mistet forståelse for ordentlig og dannet opførsel. For nok har den 54-årige præstesøn selv i sin tid været med til at kassere en del af alt det overleverede gods, men det har ikke hindret ham i siden at sande, at noget skal tilbageerobres. Derfor var planen her at få Steno til at uddybe sit syn på den tabte dannelse, og det gør han sådan set også. Men med en ret overraskende vinkel. Torben Steno, der er journalist, musiker og manden bag diverse radio og tv-programmer, udfolder således her først og fremmest sit syn på folkekirkens dannelsestab. Og hverken hans bramfri stil eller hans fortid fornægter sig.

„Jeg er dannet af det, jeg har fået forærende hjemmefra. Jeg er vokset op i et grundtvigiansk præstehjem, og det giver en klassisk gammeldags dannelse. Det ville være vanvittigt, hvis jeg sagde, at jeg ikke er kristen. Du kan tage Mike Tyson ud af Brooklyn, men du kan ikke tage Brooklyn ud af Mike Tyson, og jeg er kulturkristen. I en lidt videre forstand forstår jeg dannelse som nogle

Du kan tage Mike Tyson ud af Brooklyn, men du kan ikke tage Brooklyn ud af Mike Tyson, og jeg er kulturkristen

elementære redskaber, der gør, at man hurtigt kan etablere kontakt til andre. Det har også at gøre med høflighed som det redskab, der gør én i stand til at præsentere sin dannede personlighed."

Men det lagde du i en periode afstand til?
Ja, indtil jeg var langt oppe i 40'erne, var jeg enormt arrogant angående de her ting og mente, at meget skulle brydes ned. Men på et tidspunkt begyndte jeg at erkende, at det er da helt vildt, så dårligt folk opfører sig. For der kom jo aldrig noget andet i stedet for alt det oprør, og hvis man ikke har traditionen med, skal man begynde forfra. Derfor har vi fået skabt en ret brutal verden, hvor de unge i dag prøver at klamre sig til et eller andet, og hvor 7 Eleven er blevet stedet for deres dannelseskultur. Det er dér, de lærer at sige – ha' en god dag. Jeg tror, at det er otte-ti år siden efterhånden, at jeg i DR spurgte, om jeg ikke skulle lave en serie om dannelsestabets konsekvenser, men det kunne der overhovedet ikke være tale om. Man mente, at det bare var noget, jeg selv havde fundet på."

Og hvor står folkekirken i din opfattelse af det tab?
„Jeg har meldt mig ud af folkekirken, fordi der jo også dér er foregået et dannelsestab. Kirken er blevet til en pædagog-institution, som er en del af den offentlige sektor. Jeg var for nogen tid siden til en barnedåb på Amager, hvor der stod en kvindelig præst med lukkede øjne og bad for kommunens ansatte, og det vil jeg simpelthen ikke høre på. Skal vi så også bede for Vej og Park? Tilmed var det teologiske indhold i hendes tale reelt ikke over pædagogseminarium-niveau, og i mine øjne går alvoren tabt, når man ikke på helt anderledes vis tager autoriteten på sig. Hvor mange elendige kvindelige præster findes ikke i folkekirken i dag, der taler til folk, som om man var til et børnehavearrangement? Jeg vil ikke have en fornemmelse af at være til forældremøde, når jeg går i kirke, og det er jo fuldstændig sygt, at den åndelighed, som kirken skulle stå for, i den grad er blevet fusioneret med den offentlige sektor. For når den fusionering sker, bliver det åndelige indhold i kirken langsomt trukket ned på niveau med omsorgsforgiftnin-

HVORNÅR FØLER DU DIG MEST DANNET?

Det gør jeg, når jeg møder et menneske, jeg ikke har mødt før, og meget hurtigt har noget at tale med vedkommende om. Når jeg kan mærke, at min egen dannelse skærper mit øre i forhold til, hvad andre har at sige

Der mangler generelt maskulinitet i tænkningen, og vi står i dag med resultaterne af 30 års anerkendende pædagogik i et gennemfeminiseret samfund.

Jeg vil have skilt stat og kirke, og jeg vil have Kongehuset sat på aktier, men ellers er jeg konservativ.

gen i den offentlige sektor – og det vil sige den feminine sektor, hvor alt handler om, at man bare skal være søde ved hinanden. Kirken er sådan set bare blevet et service-organ, og den bør skilles fra staten."

Men når du taler om dannelsestab ...
„Jamen, det hele hænger sammen, for det er jo i høj grad også den pædagogiske tænkning, der er skyld i, at dannelsestabet er sket. Der mangler generelt maskulinitet i tænkningen, og vi står i dag med resultaterne af 30 års anerkendende pædagogik i et gennemfeminiseret samfund, der premierer mennesker for nærmest ingenting. Dannelsestabet grunder i troen på, at man får en bedre verden ved ikke at stille krav, hvilket skaber en institutionaliseret form af løsrevet peace, love and understanding. Og fordi kærlighed i dag er noget, man får af den offentlige sektor, har kirken jo reelt udspillet sin rolle. Kærlighedsbudskabet er blevet flyttet over i kommunen, og så ender man med at sidde i kirken og bede for kommunens ansatte! Jeg ved godt, at jeg med det her interview træder lige ind i omsorgssegmentet fyldt

> **Kærlighedsbudskabet er blevet flyttet over i kommunen, og så ender man med at sidde i kirken og bede for kommunens ansatte**

med de mange kvindelige præster, hvor jeg har en stærk fornemmelse af, at langt de fleste stemmer på SF eller Enhedslisten. Det er dem, der bare står og taler ned til én, når man som troende kommer ind i kirken, fordi de optræder som børnehavelærerinder langt mere end som teologer. Hvis det her land skal overleve, skal vi værne om den intellektuelle minoritet. Det er vel efterhånden den eneste minoritet, der ikke har beskyttelse nogen steder."

Torben Steno har i mange år lavet radio og tv-programmer med det formål udover at underholde at mane til eftertanke angående gældende normer. Senest gjorde han sig bemærket som idémand bag DR2-programmet „Blachman," hvor Thomas Blachman sammen med en mandlig gæst sad og iagttog nøgne kvinder og udlagde deres syn på verden og kønnene. Programmet blev genstand for stor debat, men i virkeligheden var også dette ment som et slags dannelsesopråb. Hensigten var at skabe et opgør med de feministiske automatreaktioner og bringe den maskuline samtale tilbage på banen, og man kan sige, at Torben Stenos barndoms dannelse i dag på sin egen måde kommer til udtryk som en trang til at fremprovokere en bevidsthed om, hvad vi har mistet. Der gemmer sig klart og klassisk borgerligt tankegods inde i manden, der har det med at træde frem på en lidt tvetydig måde, der umiddelbart gør det svært at placere ham i landskabet.

„Jeg vil skam gerne give mig til kende med de her holdninger, men jeg er ikke typen, der bliver inviteret i „Aftenshowet," hvor det jo mest er meningen, at man skal sidde og stryge hinanden med hårene og skabe god stemning. Udadtil har jeg ikke et borgerligt ansigt. En borgerlig i dag er typisk en type som Venstres Kristian Jensen, der ligner en filialbestyrer fra Herning. Sådan ser jeg ikke ud. Jeg vil have skilt stat og kirke, og jeg vil have Kongehuset sat på aktier, men ellers er jeg konservativ."

Og dermed også optaget af folkekirkens skæbne, der altså ifølge Torben Steno tegner en smule dyster. Fordi dannelsestabet i høj grad også finder sted netop her, og fordi en stor del af præsterne i den end ikke selv ved det.

TORBEN STENO

Født 1959. Journalist, foredragsholder, studievært og musiker og har arbejdet på en lang række tv-stationer. Er kendt fra det politiske magasinprogram „DDR2" i halvfemserne og serien „Uden skyld og skam" om alkohols positive sider. Senest stod han bag 2010s julekalender på DR2 „Steno & Stilling". Udgav i 2011 bogen „Længsel efter faste former" (Multivers), hvor han blandt andre har interviewet Søren Ulrik Thomsen, Trille, Niels Egelund og Henrik Jensen.

Det 11. bud:
Du skal forsørge dig selv

INTERVIEW: CHRISTINE RØRDAM THANING

Velfærdsstatens dannelsesprojekt var at gøre alle til demokratiske borgere. I konkurrencestaten handler dannelse derimod om at motivere det enkelte menneske til at forsørge sig selv

Ove Kaj Pedersen har med sin bog „Konkurrencestaten" startet en debat, der har sat sig spor helt ind i de politiske partier. Bogen introducerer et opgør med velfærdstaten til fordel for en moderne stat, der bygger på international konkurrence, på kompetencer, viden og udvikling. De økonomiske udfordringer, som den globaliserede verden skaber, bliver dominerende for den politik, der føres, og det ændrer ikke bare finanspolitikken, men også menneskesynet.

Hvordan vil du beskrive velfærdsstatens menneskesyn?
Velfærdsstaten bygger på rædslerne fra anden verdenskrig. Den pædagogik, der blev anvendt, og den skole, der blev lavet efter krigen, er grundlæggende præget af mottoet: Aldrig mere Auschwitz. Efter krigen mente man, at en af grundene til al dens tragedie kunne findes i uddannelsessystemets opdragelse til nationalisme og loyalitet over for staten. At det var denne nationalstats-tradition, der førte til den største dræbermaskine, historien har opfundet, og derfor blev menneskebegrebet sat på spil, som man kender det i menneskerettighederne. Du er menneske først. Derefter er du dansker, tysker, mand, kvinde, rig eller fattig. Derfor er det menneskeheden som sådan, det internationale samfund gerne vil beskytte – i modsætning til nationalstaterne, der ville beskytte egne borgere mod andre nationaliteter. Dermed tager den pædagogiske tanke, der vinder frem i velfærdsstaten, det altså for givet, at du er et menneske, der skal udvise respekt for både dig selv og andre ved at kunne leve sammen med andre i ligeværdighed. Du er menneske, men du skal dannes til at forstå dig selv som én, der bidrager til realiseringen af et demokrati. Herfra udvikles tanken om et medborgerskab, der placerer et ansvar på den enkelte i forhold til at efterleve dette nye ideal. Det er nu uddannelsessystemets hovedopgave at danne og uddanne den enkelte til at forstå sig som ligeværdig med alle andre – det vil sige som et menneske uanset race, nationalitet, religiøs observans, køn og så videre.

Hvad betyder det for skolen?
Den bliver præget af, at det nu er den universelle person,

NATIONALSTATEN: 1864-1945

Fra 1820-30'erne sættes der folkeligt såvel som politisk fokus på at danne borgerne til individer, der indgår i et folkeligt fællesskab, og som har et tilhørsforhold til nationen. Dannelsen omhandler bevidstheden om den kulturelle, historiske og religiøse baggrund for danskernes tilblivelse som folk.

VELFÆRDSSTATEN: 1945-1980'ERNE

Efter 2. verdenskrig kommer der med menneskerettighederne fra 1948 øget fokus på det enkelte menneskes uerstattelighed. Dannelsen centreres om den enkeltes alsidige udvikling, og der lægges vægt på kulturelle, moralske og åndelige værdier. Fra at give kundskaber til nytte for samfund og erhvervsliv vil man nu fremme mulighederne for, at man kan vokse op som personer med personlighed, det vil sige som harmoniske, lykkelige og gode. Mennesket skal opdrages til at være medskabere af demokratiet og tage ansvar for fællesskabet.

KONKURRENCESTATEN

1980'erne og frem. Med murens fald og den øgede globalisering kommer der fokus på at kunne konkurrere med de nye store økonomier som Kina og Brasilien. Samtidig bliver det klart, at velfærdsstaten har genereret et overforbrug og har parkeret en alt for mange på overførselsindkomst. Det er ikke lykkedes at opdrage folket til at tage ansvar for fællesskabet. Dannelsen og værdikampen bliver nu underordnet den samfundsøkonomiske forestilling. Fokus flytter sig fra personen som det uerstattelige til en person, der er bærer af egennyttige interesser. Fagligheder og færdigheder er adgangen til at blive dannet, til at opnå selvstændighed og til at udvikle kreativitet som grundlag for selvforsørgelse.

der kommer i centrum i skolelovgivningen, og skolen bliver primært til et fristed for dannelse. Det er første gang siden den allerførste skoleforordning af 1539, at man adskiller uddannelse fra dannelse, og det at undgå Auschwitz er nu en større opgave end at gøre folk til arbejdslystige borgere. Denne dannelsestanke bliver i første omgang en vældig succes, for det viser sig både i Japan, Tyskland og her i Danmark, at man gennem uddannelsessystemet kan ændre personligheden. Man kan prioritere national identitet lavere end menneskelig og kosmopolitisk identitet og få borgere til at leve i ligeværdighed med hinanden uanset køn og klasse. Men her begynder velfærdsstatens problemer også at vise sig. For med det ydre pres fra de nye økonomier bliver situationen den, at 15-20 % af hver årgang ikke bliver integreret på arbejdsmarkedet under konkurrencestatens nye vilkår. De kommer i stedet på overførselsindkomst og bliver til, hvad nogle kalder „en økonomisk byrde" for dem, der arbejder. Og den store middelklasse gider ikke i længden blive ved med at finansiere andres velfærd, hvilket medfører, at vi begynder at stemme på en anden måde til folketingsvalg. Vi stemmer ikke længere efter klassetilhør eller social gruppe, men efter de flydende interesser, vi har.

Grundtvigs forbehold over for demokratiet grundede jo netop i bekymringen for, at det ville blive en kampplads for særinteresser. Er vi i virkeligheden blevet indhentet af denne diagnose?

Absolut. Velfærdsstaten er i virkeligheden en ideologisk katastrofe, ja, en tragedie angående menneskesyn. Det lykkedes at gøre alle til demokratiske borgere, men det lykkedes ikke at gøre dem ansvarlige for fællesskabet, og velfærdsstaten står derfor i et dilemma. Vi har på den ene side succes med bestræbelsen efter at danne den enkelte til at være del af et demokrati, men på den anden side har vi tragedien i form af, at mange af os bruger den dannelse, vi bliver udstyret med, til at styrke egne interesser frem for at engagere os i fællesskabet. Vi har altså indsigt i, at vi kan dannes, men de fleste af os er optagede af vores egne interesser, herunder i at minimere den skat vi skal betale, unddrage os momsbetaling ved at acceptere sort arbejde, søge at få det meste ud af velfærdsydelser, m.m., hvilket blandt andet fører til, at sammenhængen mellem offentlige indtægter og udgifter forsvinder, og staten begynder at låne til velfærdsstatens finansiering hos borgerne og i udlandet. Alle gør, hvad de kan for at unddrage sig forpligtelsen overfor fællesskabet, men alle gør også, hvad de kan for at få del i goderne. Derfor kollapser velfærdsstaten både økonomisk

Det store dannelsesprojekt i dag er således først og fremmest et motivationsprojekt, og friheden får man i kraft af at blive ansvarlig for egen forsørgelse.

og politisk, for den viser sig at have en indbygget tragedie i sit fællesskabsbegreb. Arkitekterne bag velfærdsstatens medborgerbegreb, har nemlig ikke forestillet sig, at mennesket også tænker på sig selv, og at demokratisk deltagelse kan anvendes til at undergrave fællesskabet, og at pligten til at finansiere fællesskabet hænger sammen med retten til at modtage fra samme.

Har konkurrencestaten et dannelsessyn?
Ja, motivation. Den enkelte skal motiveres til ansvarlighed for sin egen forsørgelse ved at være tilknyttet arbejdsmarkedet og opnå kompetencer og færdigheder. Det store dannelsesprojekt i dag er således først og fremmest et motivationsprojekt, og friheden får man i kraft af at blive ansvarlig for egen forsørgelse. Det opportunistiske menneskesyn griber på sin vis bag om velfærdsstaten, fordi der igen lægges vægt på, at det skal uddannes til arbejdslyst, og i virkeligheden er der ikke noget nyt her. Det historisk exceptionelle består i fremkomsten af velfærdsstaten, og den kan kun begrun-

> **Velfærdsstaten er i virkeligheden en ideologisk katastrofe, ja, en tragedie angående menneskesyn**

des med Auschwitz. Velfærdsstaten er dog mere end frygten for en gentagelse af 2. verdenskrig; den er også et projekt for en fremtid grundet på principper om ret og retfærdighed, opbrud med klassesamfundet og alles lige adgang til uddannelse og sundhed. På den måde er det et progressivt projekt, måske det største og mest afgørende i moderne vestlig historie. Det fører til mange store fremskridt; længere middellevetid, højere uddannelsesniveau, udligning af formue og indkomstmæssige forskelle, social tryghed og meget mere. Alligevel har det også uønskede og uforventede konsekvenser. For eksempel at skatteunddragelse udvikler sig til en folkesport, og at det for nogle – måske relativt få – bliver en personlig sport at unddrage sig pligten til selvforsørgelse, før de indkasserer retten til offentlig forsørgelse. Fra 1970'erne sker der derfor det ulykkelige, at skatteindtægterne bliver overhalet af de offentlige udgifter; herefter starter en nu 30-årig lang bestræbelse på at reformere velfærdsstaten med det samlede formål at inkludere så mange som muligt blandt de selvforsørgende.

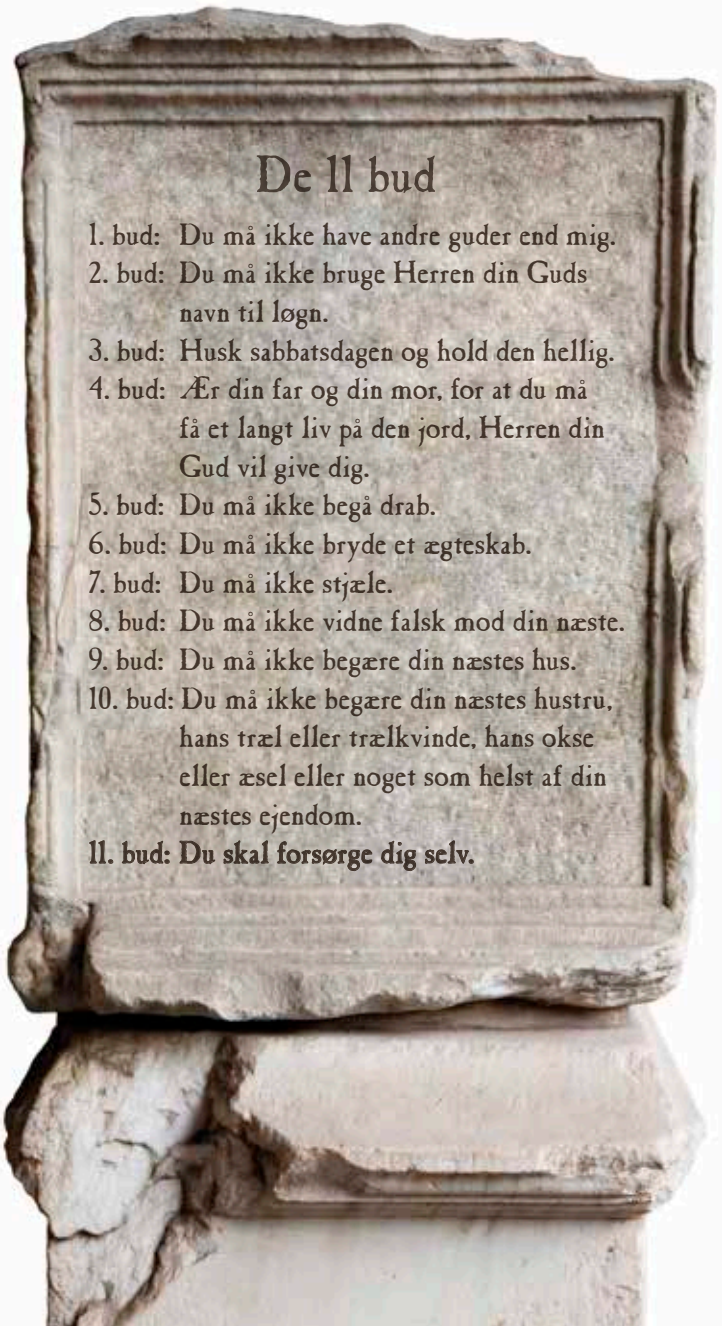

I den gamle grundtvigske forestilling om et folk findes jo tanken, at man kun kan finde sig selv i et fællesskab. Den er vel ikke længere til stede, eller hvad?
Jo, men fællesskabet i dag forstås som det økonomiske fællesskab – altså landets dygtighed i forhold til andre nationer. Og du kan bidrage til dette fællesskab, hvis du er selvforsørgende og kan bruge dine kompetencer og innovative evner. Men du har ret i, at der er alt for meget vægt på økonomien i denne her periode, alt for meget vægt på det opportunistiske menneske og alt for lidt vægt på fællesskabsfølelsen. Vi mangler begreber og idealer. Nationalstatens folkebegreb har f.eks. i det tyske tilfælde vist sig som den store destruktionsmaskine. Velfærdsstatens projekt om at danne til fællesskab har afsløret sig som en delvis illusion. Det nye dannelsesprojekt, som jeg ikke har svaret på, ligger i den udfordring, at vi ikke bare kan overføre de klassiske dannelsesbegreber som demokrati, folk og national identitet. Vi må reformulere dem i den horisont, historien giver os. Der ligger et stort filosofisk og også dybt religiøst projekt her. Hvordan gør vi det? Det kunne lade sig gøre efter en stor tragedie som anden verdenskrig, og så burde det da også kunne lade sig gøre i en situation, hvor der er fred, frihed og sikkerhed.

OVE KAJ PEDERSEN

Født 1948. Professor i komparativ politisk økonomi ved Copenhagen Business School. Grundlægger af International Center for Business and Politics på CBS. Blandt andet forfatter til bogen „Konkurrencestaten" fra 2011 udgivet på Hans Reizels forlag. I 2008 blev han tildelt Forskningskommunikationsprisen af Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling.

DE TO STORE GRUNDTVIG VS. KIERKEGAARD

N. F. S. Grundtvig og **Søren Kierkegaard** har begge bidraget til forestillingen om dannelse i dette land. Og de former os stadig. Men hvad hvis de to fyrtårne havde levet i det danske samfund nu? Hvad ville de have ment om de mange fænomener, der hver dag er med til at danne os? Joakim Garff og Anders Holm er gået med på spøgen og prøver her at lade Kierkegaard og Grundtvig tage stilling

Dannelse ifølge **Grundtvig**

Evnen til at forstå, at man er del af en sammenhæng, der er større end én selv. Det kan man jo næsten komme til at glemme her i Kierkegaard-året. Grundtvig mente selvfølgelig også, at man som individ skal opøves i at tage ansvar for sit liv. Men han pegede først og fremmest på, at vi mennesker bliver underligt kønsløse satelitter, når de kollektiver, vi indgår i, ikke medregnes. Derfor handler dannelse også om, hvad man kan og ikke kan i et fællesskab. Her er det ham, vores tid har brug for.

HVAD VILLE GRUNDTVIG SIGE TIL FØLGENDE, HVIS HAN HAVDE LEVET I DAG:

Folkeskolen?
Grundtvig gik jo ind for hjemmeundervisning og ikke en folkeskole. Han ville dog støtte ethvert initiativ, der kunne gøre mennesker til frie, selvstændige og deltagende samfundsborgere. Generelt ville han nok efterlyse mere og bedre historieundervisning og latterliggøre Pisaundersøgelserne som udtryk for et forarmet begreb om dannelse.

Den politiske debatkultur?
Han ville vel egentlig have haft det som en fisk i vandet i medieverdenen, hvor de højtråbende kommer til fadet, men han ville unægtelig være svær at styre for en tv-vært. Jeg tør slet ikke tænke på alt det, han ville lægge på nettet, og hvor mange meterlange e-mail-debatter, han ville være røget ud i. Desuden ville han have hånet niveauet og vælgerlefleriet blandt sine medpolitikere.

Folkekirken?
Han ville bekymre sig om folkekirkens fremtid. Folkekirkeordningen har jo ikke ført til den frihed og det gyldenår, han håbede på. Dette ville imidlertid ikke få ham til at støtte et kirkeråd eller en anden form for statsuafhængig styring af kirken. Den frihed, han forestillede sig, var for præsten og menighedens medlemmer, og bestemt ikke noget med oprettelsen af en aktiv kirkeledelse. Med hele sit hjerte ville han kæmpe mod new public management-kulturen.

X Factor?
Jeg tror egentlig ikke, han ville orke at se det. Hvis han blev tvunget, ville han måske give Kierkegaard skylden for det. Men han ville også kunne se sit eget kolossale selvbillede genspejlet i Blachman. Dog i karikeret form: Med al rimelighed ville han kunne hævde at have uendelig meget mere have det i end Blachman.

Det danske sprog?
Her ville han skulle lære noget. Det kræves, at man udtrykker sig mere kortfattet i dag. Men når forlagene ikke ville tage hans ting, ville han bare lægge dem på nettet. Han ville selvfølgelig også have forholdt sig stærkt kritisk over for anglificeringen og medialiseringen af det danske sprog, der udfordrer vores historiske og kulturelle selvforståelse og i sidste ende vores samfund.

Hvornår følte Grundtvig sig mest dannet?
I slutningen af sit lange liv. Han var et menneske, der indrømmede, at han blev klogere undervejs.

ANDERS HOLM
Født 1973. Lektor ved Afd. for systematisk teologi, Det Teologiske Fakultet, KU. Har bl.a. skrevet bogen „To samtidige. Kierkegaards og Grundtvigs kritik af hinanden."

Hvis Grundtvig blev tvunget til at se X Factor, ville han måske give Kierkegaard skylden for det. Men han ville også kunne se sit eget kolossale selvbillede genspejlet i Blachman

Dannelse ifølge **Kierkegaard**

Dannelse beror på skoling i omfattende forstand, men indebærer også en række sociale færdigheder, takt og tone, indlevelse og hensyntagen, så vi kan omgås hinanden. Set med Kierkegaards øjne afstedkommer alt dette imidlertid ikke den sande *identitets*dannelse. Det gælder nemlig om at blive den, man er anlagt til at skulle være, hvilket er en proces, som end ikke nok så megen dannelse i sig selv formår at fuldbyrde. Eller formuleret med de ord, som Paludan-Müller lægger den unge Adam Homo i munden: „Min Lektie kan jeg nu til Punkt og Prikke, men hvad det er at *være,* ved jeg ikke."

HVAD VILLE KIERKEGAARD SIGE TIL FØLGENDE, HVIS HAN HAVDE LEVET I DAG:

Folkeskolen?

Jeg tror, at han ville glæde sig over, at eleverne ikke i samme grad frygtede lærerne, som de gjorde på hans egen tid, hvor man jo meget bogstaveligt bankede lærdom ind i hovederne på poderne. Omvendt ville han formentlig gyse over det styrtdyk, som fagligheden har taget, specielt læsefærdigheden, men undre ham voldsomt ville det næppe. Han havde jo den fremsynede venlighed at omtale Danmark som „Middelmaadighedens forjættede Land."

Den politiske debatkultur?

Han ville nok have svaret som Gandhi, da man udbad sig hans mening om vestlig civilisation: Det ville være en god idé!

Folkekirken?

Kierkegaard brugte sit sidste krudt på en ubønhørlig kritik af kirken, som han kaldte et skrammel, der snarest muligt burde nedrives eller lukkes. Dåben var hverken mere eller mindre end en sjat vand, konfirmationen en pinagtig farce og brylluppet en lummer, erotisk forestilling. Endelig var præsterne borgerlige bekvemmelighedsteologer, der tegnede sig for en uforpligtende puttenuttekristendom uden saft og kraft og konsekvenser. Jeg er alvorligt bange for, at Kierkegaard ikke har ændret indstilling!

X Factor?

Jeg tror, det er Klaus Rifbjerg, der har sagt, at den, man lefler for, forråder man. Kierkegaard ville kun kunne erklære sig enig. Og så ville han formentlig have føjet til, at X Factor kan studeres som et helt katalog over narcissismens pinagtigheder i en kultur, der både har mistet sin stolthed og anstændighed og intenst forguder det lette, lumpne og ligegyldige. Skulle jeg forsøge mig med en definition af narcissisme, ville jeg hævde, at narcissisme er selvoptagethed uden noget 'selv'.

Det danske sprog?

Kierkegaard tegnede sig for en fornyelse af skriftsproget og tilførte det et nærmest hørbart element af talesprog, som han hentede ind i sine værker fra gaden, værtshuset eller barnekammeret, mundret, livfuldt og autentisk. Kierkegaard ville have moret sig over nydannelserne i moderne dansk, slang og anden opfindsomhed, men han ville tilsvarende have ærgret sig over, at man nu om stunder åbenbart helt har glemt, at sprog ikke blot er kommunikation, men også kunst. Og så ville han have hadet klicheerne, tomgangsudtryk som 'på sigt', 'den mellemlange og lange bane' og det for tiden grasserende 'kan man sige'.

Hvornår følte Kierkegaard sig mest dannet?

Man citerer den svenske forfatter Ellen Key for at have sagt, at dannelse er det, der er tilbage, når vi har glemt, hvad vi har lært. Hvis der hermed sigtes til det, man kalder hjertets dannelse, tror jeg, at Ellen Keys formulering ligger i nærheden af Kierkegaards forestilling om, at sand dannelse ikke bare har boglig beskaffenhed, men indebærer en *om*dannelse af mennesket, så det ser sig selv, sin næste og verden med nye øjne. Det er jo som bekendt en kunst at være menneske. Og den kunst ønsker kristendommen at indøve i hvert enkelt menneske.

JOAKIM GARFF

Født 1964. Forfatter og forskningslektor ved Søren Kierkegaard Forskningscenteret. Medredaktør af Søren Kierkegaards Skrifter og bla. forfatter til biografien „SAK. Søren Aabye Kierkegaard. En biografi."

For Kierkegaard ville X Factor være et helt katalog over narcissismens pinagtigheder i en kultur, der både har mistet sin stolthed og anstændighed og intenst forguder det lette, lumpne og ligegyldige

AF PER SCHULTZ JØRGENSEN

Kan den moderne familie danne os?

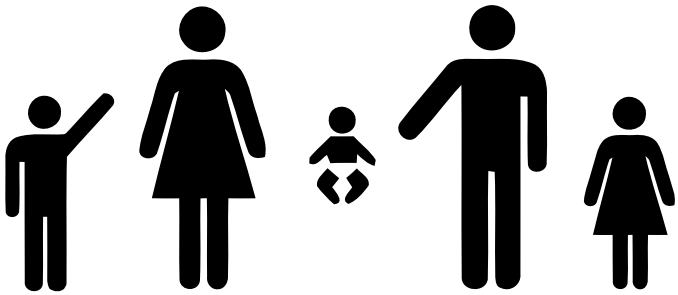

Den danske familie befinder sig i en revolution. Hvor den før grundede i begreber som pligt og autoritet, er den i dag præget af samtale og ligeværdighed. Vil denne familieform i fremtiden skabe det dannede eller det sårbare menneske?

„*Er verden da helt af lave,*“ sagde den gamle dame, der blev interviewet i den lokale avis. „*Alle er blevet så krævende, og så går de jo fra hinanden som aldrig før – og hvad med børnene?*“ Selvfølgelig er det hørt før og kan let rubriceres som de sædvanlige bekymringer over tidens forfald, fulgt op af en slet skjult nostalgi ved tanken om en tid, hvor verden hang sammen. Hvor man blev sammen, og hvor børnene fik en ordentlig opdragelse. Alligevel bør vi forholde os lidt mere eftertænksomt til en af hendes pointer om familien. For fungerer den i dag som et samlingspunkt og dannelsessted? Gjorde den det tidligere, og hvad er egentlig forskellen mellem den gamle familie og familien i dag?

HVORDAN DANNER FAMILIEN?

Dannelse har at gøre med at udvikle en personlighed med holdning, karakter, interesser og sociale kompetencer. Det er at blive sig selv med en historie, mål og perspektiver. Disse personlighedstræk inderliggøres i et menneske op gennem barndommen, og noget af det, børn især tager med sig fra familien, handler om livsmod. Dannelse som begreb kan godt få et kunstigt præg af noget udvortes og finkulturelt, der smager af opera, borgerlighed og videregående uddannelse. Men familiedannelse har mere at gøre med karakter og holdning – for eksempel at lære at „holde ud,“ rumme usikkerhed og tolerere belastninger og konflikter. Kort sagt at opretholde troen på, at det hele nok skal gå på trods af situationen lige nu. Familiedannelse er den bagage af livsmod og værdier, som familien udvikler og understøtter. I hvert fald når familien fungerer.

FAMILIENS REVOLUTIONER

Familien har sådan set altid eksisteret som en social gruppe, men det er først i nyere tid – omkring 1700-tallet – at den får den form, vi kender i dag. Den familie kan vi kalde „den private familie,“ hvor omsor-

Familiedannelse har mere at gøre med karakter og holdning – for eksempel at lære at „holde ud," rumme usikkerhed og tolerere belastninger og konflikter

Vi er altså i gang med en lang revolution, hvor vi skal genskabe en familie uden den „faste jordforbindelse“

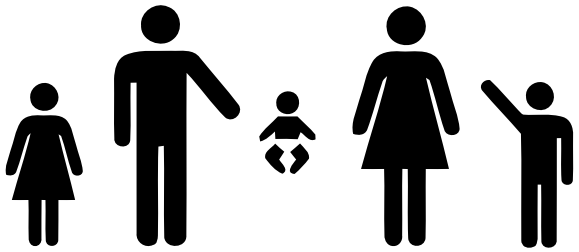

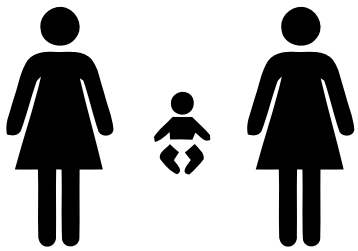

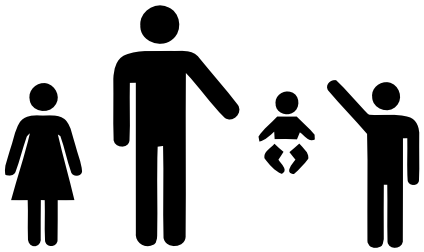

gen for børn er i centrum, og forældrene sammen skaber en socialt afgrænset enhed. Det er denne familie, der i de sidste to hundrede år har gennemlevet en ret dramatisk udvikling. Historisk set kan vi tale om tre familietyper, der har domineret billedet. Det er *produktionsfamilien*, der selv skaber sit livsgrundlag, dyrker jorden, lever af håndværk og fiskeri og måske supplerer med arbejde for fremmede. Så er der *lønarbejderfamilien*, hvor faderen „går ud af familien“ og bliver ansat i industrien, hvilket jo små hundrede år efter blev efterfulgt af fasen, hvor også moderen bliver lønarbejder. Det fører til den tredje form – nemlig *netværksfamilien* i perioden efter 1960'erne, hvor børnene mere og mere passes i daginstitution. Denne familie er tømt for mennesker i dagtimerne, og fællesskabet er baseret på de sociale og følelsesmæssige bånd mellem dens medlemmer. Det forandrer familieværdierne. I den gamle produktionsfamilie blev begrebet som respekt, autoritet, arbejdsomhed, pligt og moral prioriteret højt. Opdragelsen lå i faste rammer, og familiens livsgrundlag afhang af, at alle bidrog. Forældrene indtog *komplementære roller* med klar og tydelig ansvarsfordeling, og dannelsen udgjorde selve livsformen med den indre-styrede karakter i centrum. Dannelsen som menneske var altså ikke til debat, men var givet med livsformen, den sociale klasse, religiøsiteten og slægtstilhørsforholdet. Identiteten blev tillagt, og det var ikke et familieliv, der rummede mange valg. Tilværelsen var forbundet med skæbne og dominans, og sådan var det langt op i tiden frem mod anden verdenskrig. Men i årene efter krigen sætter et enormt opbrud ind, og vi står nu med en senmoderne familie, hvor man kan blive i tvivl om dannelsen. Det er nemlig en familie midt i opbrud.

OPBRUD OG NØGLEBØRN

Med teknologi, informationssamfund og globalitet bliver traditionerne svækket, mens individet sættes meget mere frit. I 1960'erne vokser velfærdsstaten frem, og nye familiemønstre erstatter den gamle kernefamilie. Vi fornemmer „de store fortællingers sammenbrud,“ mens bondekulturen og arbejderkulturen mere og mere tager form af kulisse. Sådan er det beskrevet hos forfattere som Erik Aalbæk Jensen og Jens Smærup Sørensen, hvor udviklingen fremstilles som et sammenbrud og et tab, og selvfølgelig er der også tale om tab af livsform. Man mister orienteringen, og mens antallet af skilsmisser eksploderer, bliver masser af børn henvist til en daglig

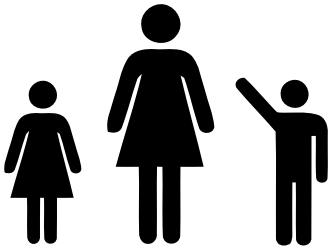

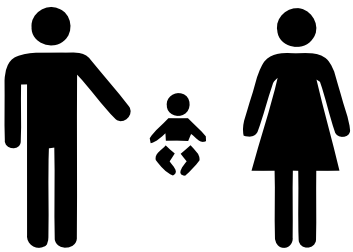

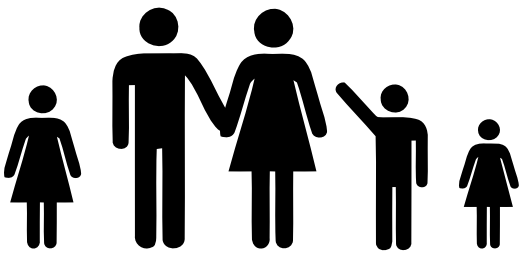

I den nye familie kom vægten i høj grad til at ligge på det individuelle liv, og det er et stort spørgsmål, om der fulgte sammenhæng og perspektiv med

eksistens som *nøglebørn* – en betegnelse man blot få år tidligere ville have afvist som en overdrivelse. Danmark lægger sig i spidsen i udviklingen af den senmoderne familie, hvor over 90 procent af småbørnsmødrene blev knyttet til arbejdsmarkedet, hvilket er verdensrekord, tæt efterfulgt af Sverige. Skilsmisserne blev hverdagskost sammen med de papirløse forhold og de mange eneforsørgere og nydannede familier med dine, mine og vore børn. I den nye familie kom vægten i høj grad til at ligge på det individuelle liv, og det er et stort spørgsmål, om der fulgte sammenhæng og perspektiv med. Man må altså igen spørge, om hun har ret, den gamle dame, som jeg indledte med. Er det rigtigt, at livssammenhænge er gået fløjten, og at familien har mistet værdi som dannelsessted?

TRO OVER FOR EGNE FØLELSER

I hvert fald er værdierne anderledes, og hvor er familiens fokus i dag? Familien er præget af et konstant pres på alle linjer, og spørgsmålet er, om vi kan tale om en dannelsespåvirkning i en familie, hvor ansvaret ofte ikke er samlet ét sted. I stedet er det fordelt afhængigt af de sociale bånd, hvad enten de er biologiske, nyvalgte eller slet og ret afhænger af, hvad man finder ud af ved det runde aftensbord, hvor alle giver deres besyv med i *aftalefamilien*. Her handler det om at kunne noget sammen, være demokratiske og tilpasse sig, løse konflikter sammen og have en mening. Der er tale om nærværsværdier som oprigtighed, empati, tillid og forbundethed. Børn i denne familie skal opdrages til at være selvstændige, og i parforholdet er topprioriteten kommunikation. Den senmoderne familie er i fuld gang med en dyb revolution, hvor det handler lige så meget om at være tro over for egne følelser som at være tro over for sin partner. Og hvor *opdragelse* sigter mod *inddragelse,* mens *forældreskab* er rettet mod fortrolighed og venskab mere end autoritet. Dermed er vi fremme ved selve netværksfamiliens essens – nemlig de sociale relationer, og det er her, at dannelsen finder sted. Hvis den altså finder sted. For det er også her, at denne familie har sin store akilleshæl.

KRAV TIL DEN ENKELTE

Når man overvejer, om den senmoderne familie rummer livskraftige værdier, kan man indlede med at slå én ting fast. Nemlig at dens helt store gevinst består af en

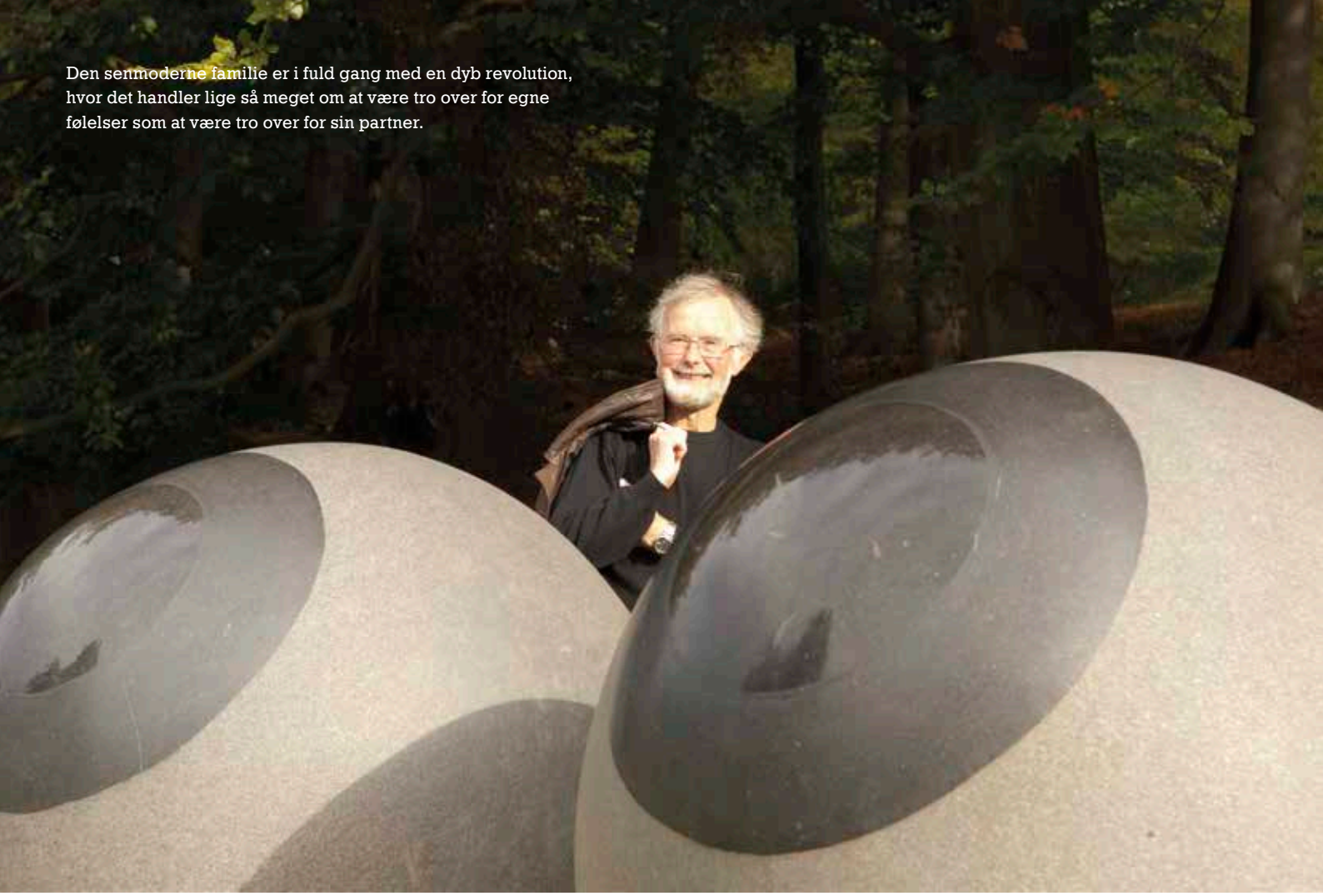

Den senmoderne familie er i fuld gang med en dyb revolution, hvor det handler lige så meget om at være tro over for egne følelser som at være tro over for sin partner.

menneskelighed og åbenhed i kontakterne, der aldrig før i historien har eksisteret på det niveau mellem generationer. Det er en åbenhed, der giver mulighed for et nærvær og en ægthed, som igen er forudsætningen for en ret enestående personlig dannelsesproces. Denne åbenhed betyder nemlig, at der er tale om et *tilvalgt* fællesskab og ikke et *tillagt* som i den gamle familie, og dannelsestanken grunder nu i forestillingen om *det selvstændige menneske*. Men lige netop her ligger også akilleshælen for den moderne familie, fordi de åbne relationer bliver så uforpligtende, at fællesskabet kan blive indholdsløst og uden forankring. Den gamle „nødvendighed" er afløst af en mere eller mindre kaotisk „tilfældighed," og konsekvensen kan være en dannelsesproces, der er stærkt ydrestyret og rummer risiko for indre tomhed og tab af identitet og livsmod. Dannelsesperspektivet kan dermed komme til at handle om *det sårbare menneske*.

Vi er altså i gang med en lang revolution, hvor vi skal genskabe en familie uden den „faste jordforbindelse". En *netværksfamilie*, der hviler på vores relationer og følelser og ikke mindst på den forestilling, vi bygger op om vores fællesskab. Det er et projekt, der stiller store krav til den enkelte. Når det lykkes, har vi et blomstrende fællesskab og mennesker, der trives og udvikles. Men i alt for mange tilfælde lykkes det mindre godt, og så er der tale om familier, hvor elendige vilkår har sat dem i stå, og de savner modet og viljen til at realisere sig selv i fællesskab. Den moderne familie som dannelsessted kan føre til begge dele.

PER SCHULTZ JØRGENSEN

Født 1933. Professor emeritus, dr.phil. Har været ansat ved Socialforskningsinstituttet og på DPU som professor i socialpsykologi. Har blandt andet forsket i familieforhold, børns sociale identitet og udsatte børn og unge. Formand for Børnerådet og initiativtager til bevægelsen „Mobilisering for et Danmark vi kan være bekendt". Blev i 2011 medlem af Værdikommisionen.

Svend-Allan Sørensen, 2012. Ræven er en detalje fra installationen „I kan ikke slå os ihjel," udstillet i Nikolaj Kunsthal i 2013. Svend-Allan Sørensen. Født 1975. Billedkunstner. Bor og arbejder i Odense.

ASMUND HAVSTEEN-MIKKELSEN

„I mit barndomshjem hang der kunst over alt“

INTERVIEW: ELSEBETH GRUMMESGAARD GJESING

HVEM ELLER HVAD HAR DANNET DIG?

I mit barndomshjem hang der kunst overalt, den fine stue havde en hel endevæg med litteratur, og i hjørnet stod flyglet. Jeg mødte mennesker fra alle lag i samfundet, som lagde vejen forbi vores hjem, og der blev diskuteret politik og kunst, talt fremmede sprog og rejst i udlandet. Mine forældre var involveret i det lokale samfund, de sad med i bestyrelser, oprettede skoler og skrev læserbreve.

Dannelse er for mig både kritisk at reflektere samfundet og være en del af det. Selvom jeg af mine forældre er blevet opdraget til at være en del af samfundet, er jeg dog ikke sikker på, at dannelseskulturen nødvendigvis fører til en form for optimeret menneske, der problemfrit kan indgå i et neoliberalt projekt samfund.

Da jeg læste litteraturvidenskab i 90'erne, kom jeg en del hos min fars fætter Sven Rune Havsteen, der er teolog, og havde studeret i Paris hos de franske filosoffer. Han blev et akademisk forbillede og inspirerede mig til at oprette mit eget bibliotek af hovedværker. Dybest set opfatter jeg nok dannelse som et forsøg på at mestre livet igennem min egen udvikling som menneske. Denne udvikling bliver næret af konfrontationen med hovedværker fra den klassiske kulturtradition.

I dannelseskulturen finder man, hvad jeg vil kalde en eksistentiel modstands-æstetik overfor enhver tids herskende tidsånd, fordi dens hovedværker slet og ret er mærkelige. De åbner en dyb afgrund, man kan falde ned i – og komme op igen fra som et andet menneske.

HVEM HAR DU SELV VÆRET MED TIL AT DANNE?

Mine børn. Jeg har åbnet for deres glæde ved at tegne og evnen til at få øje på ting. Jeg oplever det, når de tidligt om morgenen sætter sig til at tegne, eller på togture, hvor de kan tegne en time eller to. I sommer sad min femårige søn med sin tegneblok og tegnede skyer på stranden på Ærø, hvor jeg selv voksede op.

Ud over mine børn, har jeg selvfølgelig betydet noget for nogen, men nok ikke i den forstand, jeg forstår ved dannelseskultur. Hvis jeg en dag blev underviser eller fik en assistent, ville det nok blive mere håndgribeligt.

Jeg ved ikke om mine malerier danner folk. Det tror jeg sgu ikke.

Asmund Havsteen-Mikkelsen. Født 1977. Udd. billedkunstmaler fra det Kgl. Danske Kunstakademi og cand.mag. i litteratur og filosofi. Arbejder og bor i Berlin, far til tre. www.asmundhavsteen.net

Arbejdsstund har guld i mund

Morgensangen er tilbage. Selv om det ikke er tænkt som et dannelsesprojekt, har flere virksomheder de seneste år indført morgensang på arbejdspladsen. På **Dagbladet Information** og **Rambøll** oplever medarbejderne, hvordan verden åbner sig gennem sang

AF CHRISTINE RØRDAM THANING

På Dagbladet Information er morgensang blevet et fast ritual på det daglige redaktionsmøde. Sådan var det imidlertid ikke tænkt, for sangen opstod snarere hos avisens chefredaktør i en blanding af nødværge og egen sangglæde. For den første morgen, hvor Christian Jensen som ny ansvarshavende redaktør skulle stå for morgenmødet, cyklede han på arbejde og var i syv sind over, hvad han skulle gøre. De redaktionsmøder, han havde overværet var ustrukturerede, og det var svært at få ro. Men da han så solen stå op over Øresund, kom han på den idé, at de sammen skulle synge *I østen stiger solen op*. Christian Jensen holder selv meget af at synge, og han så det som en god måde at indlede dagen på. Medarbejderne blev først og fremmest forundrede, da de sad rundt om det ovale bord og skulle synge sammen, og det var kun få, der sang med. Alligevel forsøgte Christian Jensen igen den næste dag, hvor en klumme i avisen refererede dele af salmen *Nu falmer skoven*. Og så sang forsamlingen simpelthen direkte fra avisen. Langsomt begyndte folk at være med på den, og flere kom selv hen ad vejen med forslag til, hvad der skulle synges.

Sangenes egen historie

Morgensang har nu været fast ritual på Information i de sidste tre år, og sangkulturen har efterhånden sat sig klare spor i omgangsformen på avisen. Christian Jensen fremhæver blandt andet, at når man har sunget sammen, indfinder der sig en tavshed, hvor det er naturligt at tage ordet. Desuden har journalister, der er så vant til

> Når man skal debattere noget lige efter, man har sunget sammen, er det let at diskutere, men det er svært at skændes.

at analysere og bruge hovedet, godt af at få fokus flyttet ned i maven og sindet stemt. Når man skal debattere noget lige efter, man har sunget sammen, er det let at diskutere, men det er svært at skændes. Desuden opdager man jo, at sange og salmer rummer deres egen historie. Engang tog en praktikant *Altid frejdig* med til fællessang, fordi den var blevet sunget til en begravelse i familien. Men den er jo faktisk også modtandsbevægelsens sang, og da Information oprindeligt udsprang af modstandsbevægelsen, gav den ekstra mening. Ind imellem bliver der med sangene knyttet nogle ender, man ikke havde forudset, og mens morgensangen på Information opstod ret tilfældigt, kan Christian Jensen sagtens se, at den rummer et element af dannelse.

„Sangene, vi synger, er jo et signalement af os selv og vores tid. De udgør en fælles refleksionsramme. Vi betragter dem ikke som kunst, der skal lyde godt, men der er noget særligt ved at mødes om noget, man kan lide, men som man ikke behøver at være god til. Det virker afvæbnende."

På Dagbladet Information er morgensang blevet et fast ritual på det daglige redaktionsmøde.

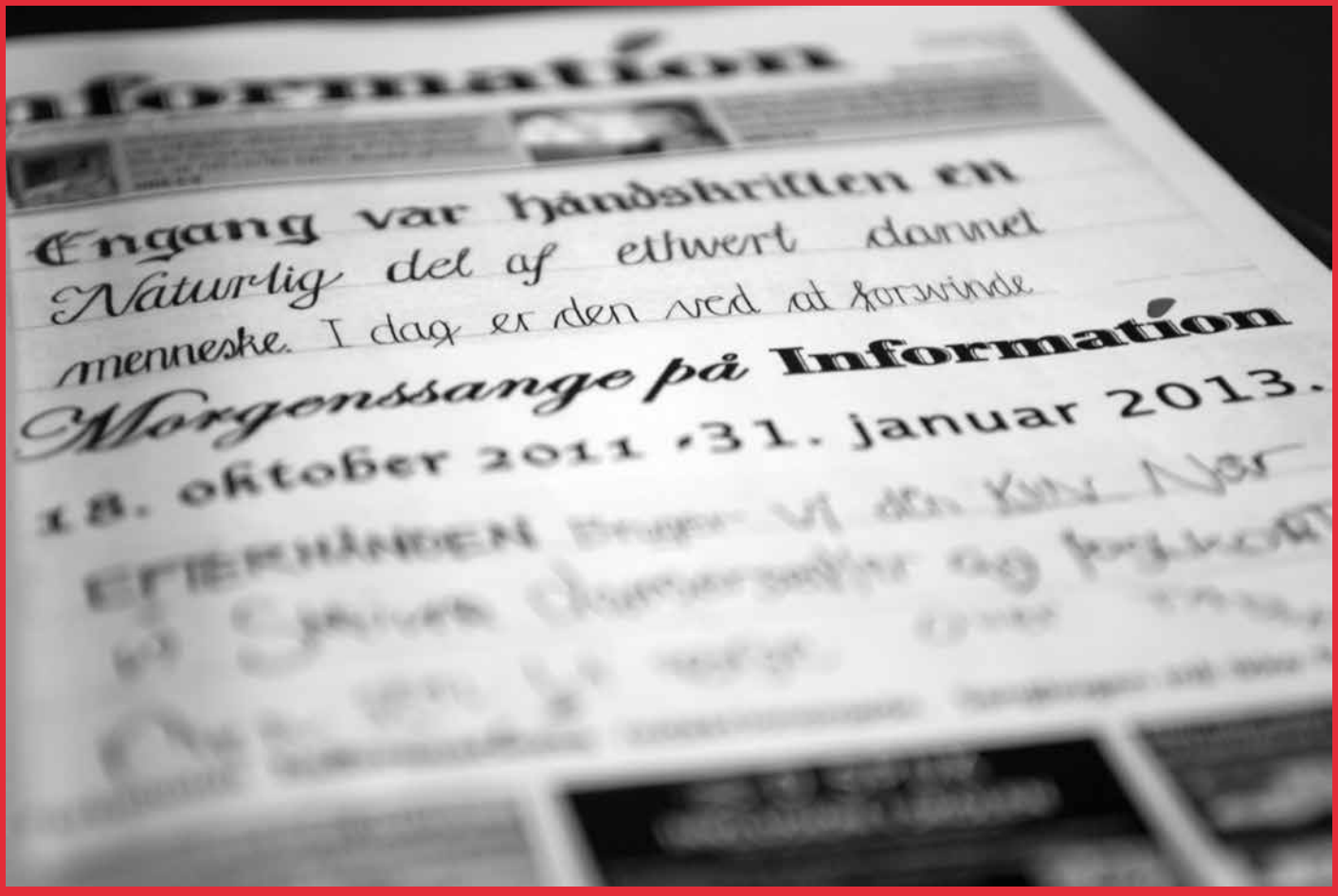

I efteråret 2014 kan Dagbladet Informations tradition med morgensang fejre 3 års jubilæum.

Morgensang på Rambøll finder sted den første onsdag i hver måned i ingeniørvirksomhedens imponerende atrium.

Morgensangen akkompagneres af et lille ensemble af medarbejdere.

Man bliver løftet

„Ja, dette er jo som et kirkerum. Det skal da bruges!“ Det svar fik den lille gruppe medarbejdere på ingeniørvirksomheden Rambøll, da de introducerede ideen om at synge morgensang for deres nu afgåede direktør. Og Rambølls nye hovedkvarter i Ørestad har da også en imponerende atrium, der de sidste par år den første onsdag i hver måned er blevet fyldt med sang og musik fra medarbejderne og de gæster, der er på besøg. Initiativet kom fra nogle musik- og sangglade ansatte, der i 2010 havde lyst til at synge julesange i december. Men da det blev januar, var der så mange medarbejdere, der gerne ville fortsætte, at det nu er blevet til en fast tradition.

> Det kommer ud af en glæde ved musik og det at synge. Men det er med til at udvide horisonten mod noget andet.

„Det er ikke tænkt som et egentligt dannelsesprojekt,“ siger Lone Olmedo, der var den egentlige initiativtager til morgensangen. „Ja, i det hele taget er det ikke noget projekt. Det kommer ud af en glæde ved musik og det at synge. Men det er med til at udvide horisonten mod noget andet. Vi er jo ingeniører og meget teknisk orienterede i vores arbejde, så det er skønt at få musik ind i et sådant firma og vise, at vi kan noget mere. Det virker også overraskende på de gæster, der tilfældigt kommer til at deltage. Mange siger, at det havde de ikke troet om Rambøll, men hvor er det skønt.“

Kulturelt og humanistisk

Lone Olmedo blev blandt andet inspireret af en medarbejder, der hver morgen i december gik rundt på gangene og spillede julemelodier på sin tværfløjte. Kollegaen Hans Exner var straks med på ideen, og et flygel havde de også, foruden en violinist og trompetist, så morgensangen er akkompagneret af et helt lille ensemble af medarbejdere. Den lille gruppe har fået frie hænder fra ledelsen og vælger selv sangene, og det er primært den danske sangskat, der optræder. De udenlandske medarbejdere nynner gladelig med på de danske sange, men ind imellem synges der også på engelsk.

„Vi synger også salmer, og i starten kunne der godt komme en kommentar om, at det jo ikke skal handle om Gud det hele, men det gør det bestemt heller ikke,“ siger Lone Olmedo. „Det er mere kulturelt og humanistisk præget, og først og fremmest er det båret af glæde. Det afspejler sig også i de reaktioner, vi får fra medarbejderne. Vi ser ikke altid så meget til hinanden, når vi er travlt optaget af projekternes udfordringer og deadlines, så er det godt at være fælles om noget, hvor man løfter blikket mod noget andet.“

B.S. CHRISTIANSEN

„Jeg er vokset op med det, psykologer kalder basic trust“

INTERVIEW: ELSEBETH GRUMMESGAARD GJESING

HVEM ELLER HVAD HAR DANNET DIG?

For mig er relationer til andre det centrale, når det gælder dannelse. Jægerkorpset, hvor jeg har lagt 28 år af mit liv, har i høj grad dannet mig til den person, jeg er i dag. Som jæger lærte jeg at tackle udfordringer og strabadser på en måde, jeg aldrig glemmer, og jeg lærte, hvordan vi opfører os som mennesker, specielt i pressede situationer.

Min hustru Karin, som jeg er gift med på 15. år, har også haft stor betydning for, hvilket menneske jeg er i dag. Vi er på mange områder hinandens modsætninger, og det er en stor gave.

Jeg er heldig at være vokset op med det, psykologer kalder for 'basic trust'. Mine forældre opdragede mig og mine søskende med stor kærlighed, men forlangte også noget af os. Med tynde drengeben slingrede jeg rundt på en Long John i Oksbøl-området med købmandsvarer og bagerbrød til officersfruerne, som nogle gange blev sure og mente, at jeg ikke havde det med, de havde bestilt.

Allerede som 15-årig valgte jeg at flytte hjemmefra og gå i lære som elektriker. Det har haft stor betydning for min dannelse at skulle klare mig selv i en ung alder.

Som mennesker er vi i stand til at udvikle os hele livet, hvis vi ønsker det – også selvom vi måske har fået en dårlig start. Desværre går mange i stå, når de er et sted i 20'erne.

HVEM HAR DU SELV VÆRET MED TIL AT DANNE?

At danne mine børn ser jeg som min vigtigste opgave i livet. Det er en daglig proces, for man har aldrig fri som forælder og rollemodel. Jeg giver gode råd til, hvordan de skal tackle forskellige situationer og stiller krav til dem. Og så overøser jeg dem med kærlighed, så de altid føler sig elsket og respekteret, som de unikke mennesker de er.

I Jægerkorpset vil jeg i al beskedenhed mene, at jeg har været med til at 'danne' mange unge mænd. Og de sidste mange år, har jeg forsøgt at gøre mit til, at være med til at danne bl.a. erhvervsledere, sportsudøvere og civile. Mine tv-programmer har altid fokus på menneskelig udvikling, og her prøver jeg at videreformidle min optimistiske tilgang og erfaring i forhold til livet. På den måde håber jeg på også at give seerne input til deres dannelse.

Uanset hvor mørk ens livssituation ser ud, kan den altid blive bedre, hvis man bærer viljen i hjertet. I min nye programserie, som bliver sendt på TV2 i januar 2014, er jeg sammen med en psykolog og en psykiater med til at vise fire kvinder, der er afhængige af såkaldte lykkepiller, vejen til en god og lys tilværelse uden medicin. Jeg håber, programmerne kan være med til at gøre en forskel.

Bjarne Slot Christiansen. Født 1952. Udd. elektriker og jægersoldat. Driver kursus- og rådgivningsfirmaet BS & Co. Far til fire børn. www.bschristiansen.dk

IRONIENS ÆNGSTELIGHED

INTERVIEW: SØRINE GOTFREDSEN

Dannelse har også at gøre med at turde være sårbar og erkende det, der er svært at indrømme. Komikerens opgave er at tage fat i de hemmelige følelser uden samtidig at skabe ængstelighed. For ironi kan virke invaliderende på os

> Min storebror sagde engang til mig, at jeg har en pligt til at benytte mig af, at jeg godt kan opdrage lidt

Man kan vel godt hævde, at ethvert menneske gennem sin opførsel og sine ord bidrager til at danne andre. Vi præger på godt og ondt hinanden hver eneste dag, og derfor må den, der optræder med stor synlighed i særlig grad spørge sig selv, hvad den personlige opførsel mon fører med sig. Som skuespiller og komiker benytter Mette Horn sig af humor og ironi i bestræbelsen efter at sige noget om os og tilværelsen. Det er stærke virkemidler at råde over, og man får lyst til at vide, hvilke tanker om det dannede mennesker, der er med til at drive hende.

„Jeg er vokset op i et miljø i Hellerup, hvor dannelse var noget, man kunne slå hinanden oven i hovedet med, og hvor man på meget udvendig vis kunne afsløre dem, der ikke var dannede. Der var visse hemmelige koder, der gjaldt i social sammenhæng. For eksempel det der med at angribe spisetøjet udefra og ind og signalere rigtigt til en tjener på en restaurant. Gennem den slags kunne man aflæse, hvem der blev anset for at være dannede, og det har altid irriteret mig gevaldigt. Derfor har jeg også taget fat i det som komiker, for der er en bagside ved den opfattelse af dannelse – nemlig den ængstelige side, hvor man forstiller sig. Og så er der den anden side af dannelse, der til gengæld tæller i min bog. For mig er dannede mennesker dem, der er lyttende og opmærksomme og gerne vil høre andre fortælle og har så meget format, at de føler, at de bliver beriget af deres omgivelser. Jeg har altid sagt til mine unger, at de skal forsøge af lægge mærke til, hvilke mennesker, der får dem til at føle sig godt tilpas. Det er dem, der har format og dannelse til at hive det bedste ud af andre."

Men handler dannelse ikke også om at have noget konkret viden med sig hjemmefra?

Jo, jeg tror absolut på, at man skal lære meget hjemmefra. Det lærte jeg selv betydningen af, da jeg som 16-årig tog på Tvind Højskole i et år. Dér røg jeg ind i en tidslomme, hvor alt nærmest var opfundet fra bunden, og så har man behov for at være blevet dannet hjemmefra, så man har noget at stå imod med. Noget historisk og noget med musik og litteratur, så man ved noget om, hvad verden bærer med sig. Man skal have noget at stille spørgsmål ud fra, og det Tvind-ophold var på mange måder også med til at danne mig. Ligesom jeg i øvrigt mener, at efterskolen generelt er et vigtigt dannelsessted i dag, som alle børn skulle have chancen for at prøve. De er mere generøse mennesker, når de kommer hjem derfra."

Apropos generøsitet. Vi har i nogen tid efterhånden diskuteret, hvad det mon betyder for den generelle tone og medmenneskelige respekt iblandt os, at satiren og de mange stand up-komikere i løbet af seneste 10-15 år er

HVORNÅR FØLER DU DIG MEST DANNET?

> Det er, når jeg synes, at jeg har formået at give noget fra mig og være i mødet med en anden med nærvær. Når en anden har følt sig set og respekteret. Jeg føler mig dannet, når jeg kan højne en anden – også den, jeg er uenig med.

Den konstante og voldsomme ironi gør os ængstelige for at deltage og reagere én til én på noget, for hvis man er den, der tager noget alvorligt eller bogstaveligt, er man pludselig bare den, der er latterlig.

kommet til at fylde så meget. Ikke mindst i tv-underholdningen. Det må udgøre en stor udfordring at ramme balancen mellem dette at gøre grin med det menneskelige og samtidig bidrage til, at den enkelte kan føle sig kærligt tiltalt. For man fornemmer i disse år, hvordan et sprog og en mentalitet kan vokse frem, der er så rettet imod at latterliggøre det omgivende, at punktet vel kan nås, hvor det bliver svært at fastholde dét, der fortsat skal æres i livet.

Hvordan vil du beskrive forholdet mellem humor og dannelse?

„Når vi griner af os selv, genkender vi det hemmelige – det man ikke vil indrømme. De følelser forsøger jeg at være med til at sætte ord på, og det kan være ret frisættende, at nogen gør det. På den måde kan humor have en tilgivende funktion, fordi man opdager, at man ikke er alene med de grimme følelser. Jeg prøver at forstørre det op, man ikke vil indrømme, og jo mere man støjer omkring den store hemmelighed, der for alt i verden ikke må komme frem, desto mere kan folk lugte, at der er ugler i mosen. Men det er rigtigt, at vi samtidig har haft en tid med rigtig meget ironi, der har været lidt invaliderende for den offentlige samtale. Der er blevet kørt i flere spor på én gang – i for eksempel et program som „Natholdet" på TV 2, hvor man decideret bare sidder og viser klip af folk, der kvajer sig. Det synes jeg ikke er specielt generøst. Der er opstået et miljø, hvor man kan spille udgaver af sig selv. Man er der, og så er man der alligevel ikke, og det er lidt skræmmende, når man ikke rigtig ved, hvilken virkelighed man er i. Den konstante og voldsomme ironi gør os ængstelige for at deltage og reagere én til én på noget, for hvis man er den, der tager noget alvorligt eller bogstaveligt, er man pludselig bare den, der er latterlig. Komikermiljøet herhjemme har brugt meget krudt på at melde ud, hvad man ikke kan lide. Men man har sjældent meldt ud, hvad man egentlig selv står for, og så er det jo ikke så svært, for så er man ikke selv sårbar. Så kan man bare nøjes med hele tiden at kalde andre for latterlige, fordi de tror på noget. Man bliver jo sårbar, når man afslører, at man holder af noget."

> Komikermiljøet herhjemme har brugt meget krudt på at melde ud, hvad man ikke kan lide. Men man har sjældent meldt ud, hvad man egentlig selv står for

Foregår der ikke en form for selvransagelse i det miljø?
Jeg har tænkt over det, men nej, det gør der ikke rigtig. Det fungerer som en niche. Det er som små familier, og man taler ikke om det. Men der er jo undtagelser. Jan Gintberg har for eksempel trukket sig lidt ud af det og har med sine programmer (Gintberg på kanten, red.) fundet en ydmyg og sjov stil, hvor han er i øjenkontakt med dem, han taler med. Men sagen er, at man selv i egne geledder er lidt bange for ironien, og der kan man bare se, hvor invaliderende den faktisk kan være.

Så man kan godt tale om både dannende og destruktiv humor?
„Ja. Min storebror sagde engang til mig, at jeg har en pligt til at benytte mig af, at jeg godt kan opdrage lidt. Min dannende funktion er at gøre nogle ting mindre skræmmende, fordi man får grinet undervejs og opdager, at så var det heller ikke finere eller farligere. Med Max Pinlig-filmene har jeg – hvis jeg må have lov til at være lidt fræk – været med til at danne en generation. I de her film møder man et hjem, der er kaotisk og kikset og meget pinligt, men det er også et varmt og hyggeligt hjem, hvor man har lyst til at være. Efterhånden mærker jeg virkelig, hvad de film har betydet, for nu er børnene blevet unge og har fået et sprog og kan fortælle mig, at de film faktisk gjorde en forskel for dem. Jeg mødte på et tidspunkt en pige, der fortalte, at når hun var rigtig deprimeret, gik hun hjem og så Max Pinlig under dynen, fordi der var noget fredfyldt over det. Det er rørende, når jeg oplever, at de unge i dag mener, at jeg egentlig er ret cool.“

METTE AGNETE HORN

Født 1965. Skuespiller. Uddannet fra Aarhus teater i 1991. Har medvirket i flere satiriske tv-programmer og er medlem af teatergruppen Emmas Dilemma. I tv har man desuden set hende i serierne Rejseholdet, Hotellet og som moderen Agnete i tv-serien og filmene om Max Pinlig.

Herfra til evigheden

Sociale medier har uendelig hukommelse
Derfor er de blevet en uomgængelig del af vores sociale dannelse

AF NANNA KALINKA BJERKE, KOMMUNIKATIONSRÅDGIVER OG SKRIBENT

Fremover vil alle have et begrænset privatliv eller en dunkel fortid til fælles

Efter at have siddet på patentet på det evige liv i årtusinder må adskillige store religioner se sig overhalet af en ny konkurrent. Hverken kristendommen, islam eller andre er længere alene om at kunne lokke med det ultimative livsstilstilbud som den endelige belønning på en dydig og arbejdsom tilværelse. Nemlig evigheden og adgangen til paradis eller helvede. De sociale medier har taget kampen op med Gud og tilbyder nu evigheden som en del af deres pakke. Men i modsætning til religionernes forskellige krav til, hvordan man skal gøre sig fortjent til at komme videre efter livet, er der i det virtuelle liv ingen kriterier, når det kommer til opførsel i det jordiske. Her skal man ikke have gjort sig fortjent til noget som helst. Selv den største idiot eller skiderik kan fremover leve evigt. På Facebook, Instagram, LinkedIn, Nationen – eller hvor man nu foretrækker at lufte sin tankegang og det beskidte undertøj.

Det uudslettelige indtryk, eller digitale aftryk, vi fremover sætter i cyber-rummet, er nemlig temmeligt evigt. Alle dine ord og alle dine billeder kan fremkaldes igen sammen med det, som din mor, din kæreste, dine kolleger og modstandere skriver eller poster om dig. Det kan findes igen. Og igen. Også selvom du sletter det. Billederne af dine ungers konfirmation, børnebørnenes første skridt, tatoveringen på inderlåret, de store branderter, kinddansen med din gamle flamme til studen-

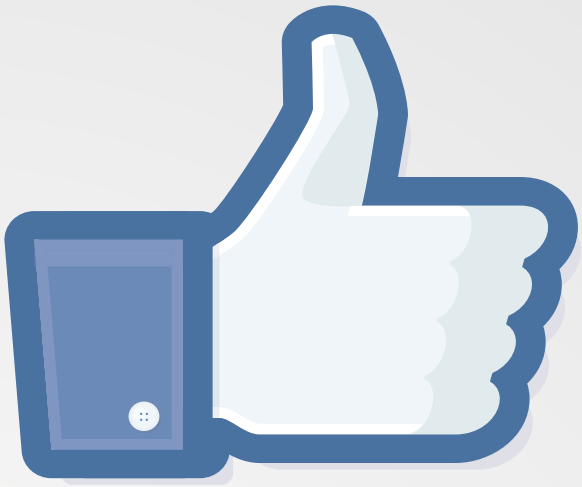

De sociale medier har taget kampen op med Gud og tilbyder nu evigheden som en del af deres pakke

terjubilæet, din kagemand, din nuttede hundehvalp og ikke at forglemme dit første, andet og tredje bryllup. Alle dine udgydelser, dine kærlighedserklæringer, alle dine gratulationer og overvejelser er derude et sted – lagt på af dig selv eller af andre og kommer aldrig til at forgå. Heller ikke efter at du selv har forladt dette fysiske liv.

Der skal ikke mange klik til på en computer for at danne sig et indtryk af et andet menneske, selvom man aldrig har mødt hinanden i virkeligheden. „Hold kæft, hvor så hun tyk ud dengang," „Nå, han tilhørte engang den yderste venstrefløj?," „Gud, har de været gift?," „Hvorfor mon hun var med i en homoseksuel demonstration i 2011?" eller „Han gik i kjole som barn". Oplysninger, som ingen af os præcis ved, hvordan modtageren vil reagere på. Fremover vil alle have et begrænset privatliv eller en dunkel fortid til fælles. Og det kan være en ubehagelig tanke, når alt afhænger af øjnene, der ser. Mange begræder dette overvågningssamfund, hvor alle i virkeligheden kan følge med i hinandens tilværelse. Efterretningstjenester får grå hår i hovedet over whistleblowers, og over at alle vi amatører nu kan google os til personinformation, som kun de lå inde med før. Men man kan også omfavne den fagre nye verden og hilse udviklingen velkommen, for når over tre millioner danskere lystigt giver deres politiske, kulturelle, seksuelle og gastronomiske tilbøjeligheder til kende hver eneste dag, så begrænser det på en måde skaderne for alle. Fremtidens statsministerkandidater, præster, direktører, jobansøgere og kæresteemner vil have det til fælles, at deres fortid er evig. Man skal ikke lede længe efter et billede eller et indlæg, som enten er kompromitterende, afslørende, overraskende eller sigende for hver enkelt. Og, hvem ved, måske bliver den slags bare evigt ligegyldigt.

Nanna Kalinka Bjerke

Født 1963. Kommunikationsrådgiver, sangskriver og feministisk debattør. Medforfatter til flere bøger. Har været ansat hos Amnesty Internationals danske afdeling. Er nu indehaver af sit eget konsulentfirma, hvor hun har udarbejdet strategier for blandt andet Verdensnaturfonden, Kvinfo og Institut for Menneskerettigheder.

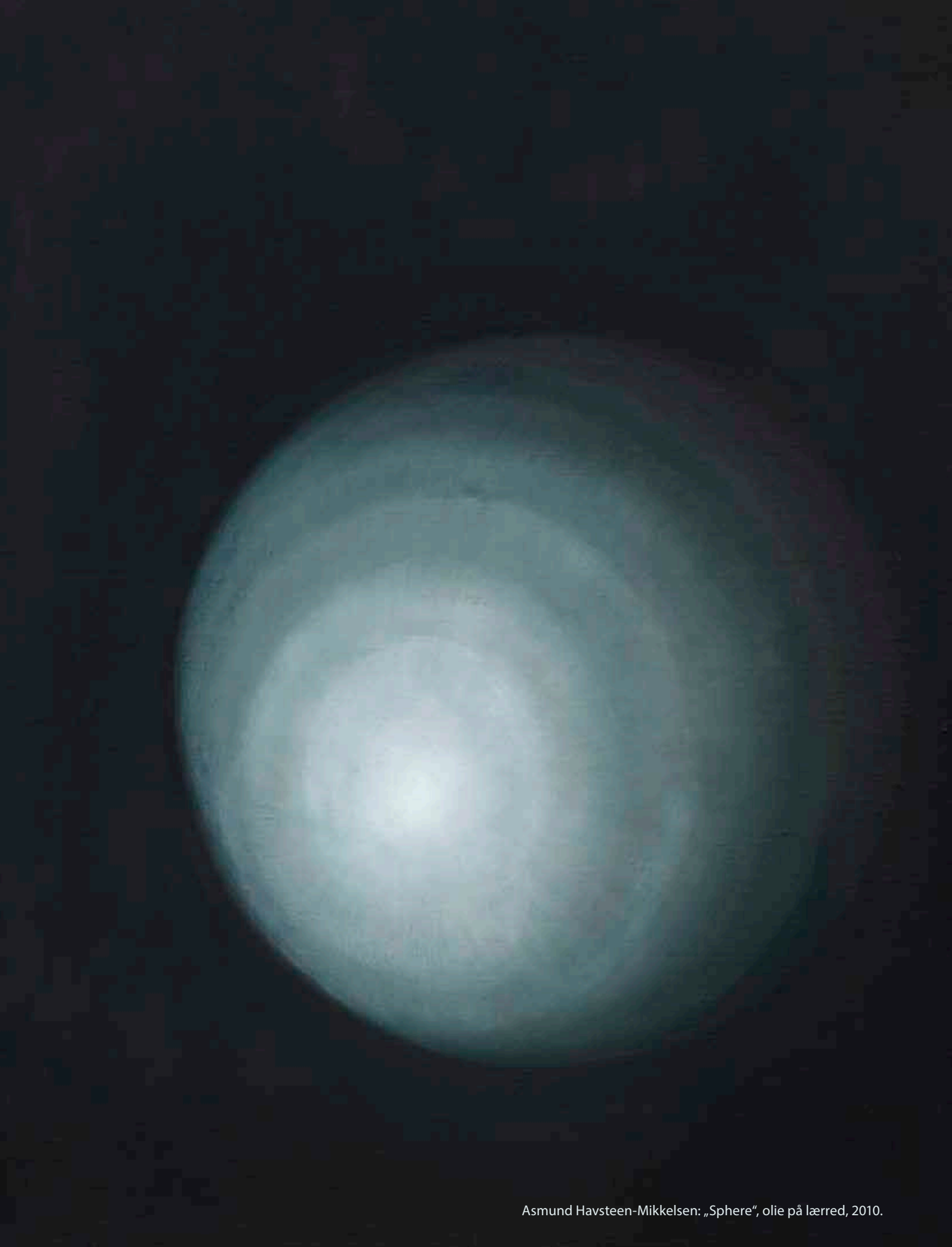

Asmund Havsteen-Mikkelsen: „Sphere“, olie på lærred, 2010.

JOSEFINE KLOUGART

Født 1985. Har studeret litteraturhistorie og kunsthistorie og demiterede fra Forfatterskolen 2010. Debuterede samme år med „Stigninger og fald," som blev nomineret til Nordisk Råds litteraturpris 2011. Efterfølgende har hun udgivet fire bøger og er oversat til flere sprog. Hendes seneste roman „Én af os sover" blev nomineret til Nordisk Råds litteraturpris 2013. Hun er aktuel med romanen „Om mørke".

Foto: Sofie Amalie Klougart.

IND I VERDEN

– et essay af Josefine Klougart

Et opslag under Dannelse i Ordbog over Det Danske Sprog giver følgende informationer:

DANNELSE 1.1) *som vbs.: det at frembringe, fremstille, skabe noget, ell. det at noget frembringes, fremstilles ell. skabes; frembringelse; skabelse; især: opstaaen; tilblivelse.*

Senere i opslaget kan man læse om Dannelse som brugt til at beskrive *en udvikling af kundskaber. Åndelig, etisk udvikling i almindelighed, en udvikling af det ydre, væsen eller optræden, som der står; især almindelig oplysthed på de forskellige kulturområder. Kultiveret optræden. Belevenhed og velopdragenhed.*

DANNELSE ER ET FARLIGT MONSTER at tale om. Det er lidt som et begreb om virkelighed, sandhed eller det gode. Det har det med at smutte ud af hænderne, opløse sig som sæbe, skumme vildt op og blive noget andet, idet det forsøges at holdes fast. Problemet med at tale om dannelse ligger i at overse mangfoldigheden i betydningen af ordet. De forskellige betydninger kan nemlig ikke holdes helt ude fra hinanden. Dannelse som skabelse og fremstigning, opståen og tilblivelse lever inde i brugen af dannelse som udvikling af åndelige kundskaber og hvad har vi? Faren ligger i at se dannelse som en attribut, der kan opnås. Faren ligger i at tro, at man *bliver dannet* og siden hen slet og ret findes i verden som *et dannet menneske*. Dannelsen som noget stabilt eller statisk, en egenskab man en gang for alle kommer i besiddelse af; et vist *niveau*, som man kan befinde sig på, i ro her, i ly og sikkerhed, med sit på det tørre.

Jeg tror, man må forsøge at se dannelse som en bevægelse. Dannelse som en grundlæggende henvendelse til verden, til andre mennesker og til naturen. Dannelsen som menneskets fortsatte bevægelse *ind i verden*. Det at have et mellemværende med det, der er, her; med sig selv og sine medmennesker, en bevægelse der ikke stopper. Og heraf: det at være et dannet menneske må ses som

det at være et menneske, som kun er stabilt og konstant i sin fortsatte foranderlighed, fortsatte og evige bevægen sig, en indre transformation, en fortsat styrten i formen. Faldet er dannelsen, det at falde fra hinanden og samle sig på ny, som den samme, men hele tiden en anden. Hele tiden genopstå som sig selv, en anden.

Naturen har sine egne måder at organisere sig på. Altings sprog. Krystallernes sprog, bregnens sprog, algernes, grene i træet, blodårer der kommer til syne i øjet; dyrenes farver, rillerne i sandet efter strømmene i havene. Alting er sprog. Alting er dannelse og fortsat skabelse, udkrystallisering af materiale i udvidet forstand. Virkeligheden, der samler sig og kommer til syne for os. Sætningers natur, deres skabelse – det at to tanker forbinder sig med hinanden, det at to billeder gør. Det at tiden kollapser på den måde, altid allerede er kollapset som noget liniært i hvert fald; punkteringen af sådan en idé, når erindringen lader alting ske, alting gå i forbindelse med hinanden, danne mønstre, skabe sammenhænge og tilblivelse hele tiden. Midt i den ellers omsiggribende afvikling.

* * *

Jeg har længe siddet begravet i arbejdet med min nye bog. Den består af en række spor, som i hver sin genre nærmer sig nogle figurer, forbinder forskellige eksisterende former, så de for første gang bliver til nøjagtigt *sådan*. Her. I sproget. Eksisterende former forstået som alting, simpelthen: tanker, billeder, scener, råb, bevægelser, ting, tider, steder, erkendelser, emotioner. Det er en bog, der tager dette arbejde seriøst, arbejdet med at skabe i sprog. Lade sproget og litteraturen opføre sig som natur, om muligt. Eller som en forlængelse af en menneskelig natur, hvis bestemmelse ikke er så meget anderledes end krystallens, når det kommer til at eksistere: at finde en form, der muliggør eksistens, netop den form, der er denne eksistens' mulighed for at findes, her på jorden og i virkeligheden, hvad det så er.

Bogen bevæger sig omkring *tabet*, det tabtes *aftryk* i verden; hvordan det mistede kommer til syne, når savnets sprog – erindringen, *kan du huske*, et glimt af en forsvundet mor, en far der var, en søster, voks i hulrummene efter kroppene i Pompei, ord i bønnen, genfortællingerne af det der var. En skal der fyldes, så det tabte igen kommer til syne. Alt det sprog, den henvendelse, der fylder hulrummene og giver de andre, de udeforstående, de i udgangspunktet uforstående, en slags omvendt erindring om de tabte mennesker, dem der efterlod sig et tomrum i den størknede lava, et hulrum for sorgen at finde ind i, nu, så mange år efter – en kærestes far man møder som et savn. Øjet, som en figur, kuglen, der binder vores liv sammen med universet i en spejling af planeternes form i kroppen og alle steder omkring os, evigheden og så æblet, frugten der tørrer ind til hårde bolde i skålene i de huse, hvor der sørges over nogen.

* * *

Arbejdet med denne bog har ikke været noget let arbejde. Tvært imod – tungt, har det været. Alene det at processen har strakt sig over to år, har gjort det svært for mig. Den særlige koncentration, det kræver at skrive uden helt at forstå, hvad man skaber, den koncentration er så skrøbelig og hele tiden i fare for at gå under. Det at man bliver for bevidst om, hvad det er, man har gang i. Det at en bog bliver et projekt i stedet for et arbejde i mørke. Og så afgørende den er: tilstanden af *ufokuseret koncentration*. Det øjeblik man ser ned over teksten fra et højt sted – og det er det intellektet vil, kravle op og se og annektere land med belejlig udsigt, alle kongens heste og alle kongens mænd – det øjeblik mister man som forfatter muligheden for at skabe noget, der er større end én selv. Noget, der er skabt på de samme principper som den skabende selv, som forfatteren selv, med vipper i en vifte på øjenlåget, fingre som en vifte, med en cyklus, der er den samme som månens, måner på fingrene, der mimer nattehimmelens måne. Sammenhænge, der opstår og meddeler sig.

Jeg tænker, at det er med litteratur og kunst i det hele taget, som det er med 3D-billeder. Disse sorthvide billeder, som en periode ofte blev trykt i de danske aviser. Jeg kan huske, hvordan jeg sad over morgenmaden i sommerhuset i Svinkløv, ude i baghaven, hvor solen havde fat på det tidspunkt. De første hvepse. Jeg kan huske at sætte næsen helt ind mod papiret og så efter min fars

> **Kulturministeren vil have os til at læse bøger, jeg vil gerne have mennesker til at se hinanden og verden**

anvisning at bevæge hovedet langsomt tilbage; alt imens jeg fokuserede på et punkt bagved selve billedet. Fik ens blik fat i en detalje, var forsøget ødelagt, der skulle dette koncentrerede men sært ufokuserede, åbne blik til.

Igennem to år er det (næsten) lykkes mig at undgå at fokusere på et hjørne, finde en fortælling eller ét motiv, som jeg kunne stirre mig blind på og ligesom „mestre". Og symptomerne på dette „næsten" har jeg kunnet lue ud. Bagsiden ved denne måde at arbejde på, ligesom i mørke, var, at jeg indtil for ganske nylig ikke troede, der ville komme en bog ud af det. Mit håb var, at der ved senere gennemlæsning ville stå en ansats til noget frem, noget jeg kunne arbejde videre på. Måske at ét af sporene kunne skilles ud og skrives ud, som et værk, måske en scene eller to eller en serie af scener kunne bruges i et stykke dramatik. Jeg sendte det i foråret til en ven og kollega, som plejer at læse mine bøger igennem, inden de går videre ud i verden, og jeg må sige, jeg var lettere chokeret over hans respons. Han var slet og ret imponeret. Det måtte han altså sige. Over kompositionen, han sagde, at bogen var vildt stramt komponeret, den havde sin egen form, og der kunne ikke ændres noget, sådan set. Den fremstod helt klar og ren i sin form og i sin komposition. Ikke mere at snakke om. Min antagelse om, at litteraturen og kunsten under de bedste betingelser er selvorganiserende, på samme måde som naturen er det, kom alligevel bag,på mig. Selvom jeg selv havde skrevet om det, at det var sådan det var – så tog det rent ud sagt røven på mig.

* * *

Jeg tror bedst, man forstår dannelse som en *formgivning af noget eksisterende*, en formgivning, der bliver en slags *skabelse*. For det er i formen, at vi finder en måde at få adgang. Formen er det hele, den lader sig ikke begrænse til at være et hylster for det værende, „stoffet," nej, formen er det, der er og hele *muligheden*. Jeg ved det fra mit arbejde med sprog, hvor noget strømmende må finde en form, for egentlig at findes *for* os mennesker. Noget der er bestemmende for, hvorvidt der kan være *adgang*. Dannelse er at give det værende en form, så det kan eksistere i sin fortsatte sammenstyrtning og fastholdelse. Det dannede menneske er det menneske, der fortsat er et helt menneske, i den forstand at det kan gå i forbindelse med verden og med andre mennesker. Kulturministeren vil have os til at læse bøger, jeg vil gerne have mennesker til at se hinanden og verden, gå i forbindelse med hinanden og med denne verden; jeg vil gerne se det ske, se de krystallinske konstellationer og forbindelser, som væver verden tæt af mening. Det er sådan set derfor, jeg skriver, derfor jeg læser. For gennem denne bevægelse ind i verden, via sproget og blikket, kroppens tanker og tankernes bevægelser, at finde en form at være menneske i. Dannelse handler om at være i en konstant udveksling med noget, i et permanent forsøg på at finde en organisk form, der gør nye dele af verden tilgængelige for os. Heri selve det menneskelige; en glæde over at se virkeligheden og hele tiden blive bedre til at overleve, finde nye måder at være menneske på. For vi er ikke andet end styrt, hele tiden mister vi noget, hele tiden savner vi noget, og hele tiden må vi gå til grunde i den form, vi har – som dannede mennesker.

Respekt for **menneskets vilkår**

INTERVIEW: LARS ERIK FRANK

Dannelse handler om at tage det ansvar, der ligger lige foran os. For vi kan glemme, at menneskets grundvilkår også kan være en gave, der får os til at klynge os til livet og elske helt vildt

En del af det at være et menneske er netop at være her i kort tid, og være desperat på grund af det, og klynge sig til livet og elske helt vildt, fordi man ved, det snart holder op

Hvordan opfatter du begrebet dannelse?
Jeg ser dannelsen hvile på tre ben. Den er de kræfter i vores sociale og kulturelle verden, der former, hvem vi bliver. Så er der vores grundvilkår: at vi bliver født, at vi skal dø, at vi skal elske, savne og alt det der. Endelig er der det mystiske, som er „os selv," som også er med til at danne os. For mig er dannelse at høre efter, hvad tilværelsen fortæller mig om mig selv. Hvad lærer min kultur og sociale omgang mig, at tilværelsen går ud på? Og hvad er det egentlig, jeg selv har at sige til det? Dannelse er at lytte og at turde lade sig forme.

Hvordan hænger etik og dannelse sammen?
Ligesom etik handler dannelse også om at kunne få øje på de andre og det uendelige ansvar, der ligger foran os. Det gælder både i forholdet til mennesker, dyr og natur. At blive dannet som menneske er i bund og grund at forsøge at løfte det ansvar, så godt som man nu kan. Derfor hænger dannelse og etik tæt sammen, og på den måde kan man godt tale om det etisk dannede menneske.

Både som individer og som fællesskab skal vi tage stilling til nogle store emner, og her synes jeg også, at man kan tale om etisk dannelse.

Hvordan manifesterer det uendelige ansvar sig i dannelsen?
Det uendelige ansvar er at turde se magtrelationerne mellem os, og det har noget med dannelse at gøre. Hver eneste gang jeg står over et andet menneske, er der en eller anden form for magt på spil. Gennem min adfærd kan jeg være med til at bestemme over hans eller hendes liv, og selvom det kan være ubehageligt at være prisgivet de andre og deres lyst til at hjælpe mit liv videre, så er jeg også hele tiden underlagt, at jeg ikke kan klare alting selv. Ansvaret er altså dobbeltsidet svært. Men jeg vil også påstå, at nogle af de bedste øjeblikke i vores liv er, når de andre tager ansvar og løfter os, når vi ikke selv kan.

Er der sket et dannelsestab inden for de sidste årtier?
Jeg tror grundlæggende, at man skal passe på med forfaldsfortællinger. For man kan jo stille spørgsmålet om, hvornår samfundet var godt? Der er en forestilling om, at da socialdemokraterne på et eller andet tidspunkt i 1960'erne lavede en velfærdssat, blev alt godt. Men det varede så i følge myten kun indtil oliekrisen i 1972. Der er åbenbart et magisk femår, hvor vi alle sammen tænker „Åh, så godt det var, og siden er alt gået ned ad bakke igen." Det tror jeg ikke. Jeg tror, at nogen steder bliver vi koldere, og andre steder bliver vi varmere. Nogle ting får vi øje på, nogle ting glemmer vi. Det veksler. Jeg synes ikke, jeg oplever en generel kulde over for andre mennesker, eller at vi er ligeglade.

Hvor ser du udfordringerne for etikken lige nu?
Både som individer og som fællesskab skal vi tage stilling til nogle store emner, og her synes jeg også, at man kan tale om etisk dannelse. Det kunne for eksempel være i forbindelse med fosterdiagnostik eller aktiv døds-

HVORNÅR FØLER DU DIG MEST DANNET?

Når jeg på en eller anden måde i små glimt får mod og tid til at få øje på og handle efter, hvor fantastisk trist og smukt et sted, den her verden, det her liv og de her mennesker omkring mig, er.

> **Ligesom etik, handler dannelse også om at kunne få øje på de andre og det uendelige ansvar, der ligger foran os**

hjælp. Heller ikke her kan man nødvendigvis tale om en forfaldshistorie, men som jeg oplever det lige nu, er det som om etik bliver brugt som et redskab – en hammer, som vi bruger til at slå et eller andet etisk problem i stykker med. Og så kan vi komme videre. I mit arbejde oplever jeg tit, at nogen siger – Hey, kan I ikke lige tænke lidt over det etiske? – forstået sådan, at man burde kunne klare alle problemer ved blot at sige, hvad der er rigtigt og forkert. Men etik er ikke en hammer. Etik er en lygte, der kan belyse, hvad det er på spil og hvilke værdier, vi er uenige om. Etik handler ikke om at få ret, men om at blive klogere angående de værdier, som vi træffer beslutninger ud fra.

Hvordan kommer etisk dannelse i spil i forhold til for eksempel fosterdiagnostik og aktiv dødshjælp?
I forbindelse med etisk dannelse er det vigtigt, at vi tillader vores tilværelse at sætte grænser. Dannelse er nemlig også at lade sig begrænse af de vilkår, der nu engang hører mennesket til. Derefter kan vi så have en diskussion om vores grundvilkår, for tingene skubber sig hele tiden, blandt andet gennem teknologien. Der er mange forskningsprojekter, der handler om, at vi skal leve længere og længere, ja, næsten blive udødelige. Det kan handle om at dyrke organer til mennesker i dyr, så vi løbende kan få dem skiftet ud. Her synes jeg, det er værd at diskutere, om man kan bruge pengene på mere grundlæggende problemer. Det samme gælder fosterdiagnosticering – for skal vi vide alt? Der ligger en stræben efter sundhed og liv i os, men den skulle gerne balanceres af en accept af, at et menneskeliv også er forbundet med død og sygdom. Og så må vi inden for den ramme prøve at finde ud af, hvad vi gør. Men vi har det med at glemme, at de grundvilkår også giver os noget – at de også er en gave og ikke kun et problem

Men hvordan bestemmer vi så de grundvilkår?
Etikeren kan netop ikke komme med grænsen. Der findes et spektrum – det rækker lige fra opfindelsen af „Panodil" og til det, at vi kan lave om på vores gener og leve i 400 år. Et eller andet sted mellem de to yderpunkter balancerer vi mellem det at leve som de mennesker, vi nu engang er under de grundvilkår, vi er født ind i og forsøget på at gøre livet godt og afhjælpe lidelse. Hvor den grænse præcist går, ved jeg ikke, men et menneske, der lever 400 år, vil jeg nærmest sige ikke er et menneske. En del af menneskelivet handler netop om kun at være her i kort tid og være desperat på grund af det og klynge sig til livet og elske helt vildt, fordi man ved, at det snart holder op. Det er forfærdeligt, at vi skal dø, ja, men det er også med til at give tilværelsen dybde. Måske det kunne give os lidt mere sjælefred at passe lidt mere ind i den sutsko, vi har fået.

MICKEY GJERRIS

Født 1969. Er uddannet cand.theol. og er desuden ph.d. i bioetik. Er ansat som lektor i bioetik på Fødevareøkonomisk Institut under Det Naturvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet. Siden 2011 har Gjerris endvidere været medlem af Det Etiske Råd. Forfatter og foredragsholder. Se mere på hjemmesiden www.mickeygjerris.dk

Den store **dannelsestest**

1

Hvad siger du, når du hilser på et andet menneske:

a. Goddag.
b. Hey. Hva' så?
c. Hej, hej!

Spørgsmål 1, point: a: 10; b: 1, c: 6

2

Kierkegaard er:

a. Et sted
b. En fiktiv person
c. En „hårkløver" og „præstepiner"

Spørgsmål 2, point: a: 0; b: 2 (fordi du dog forstod, at der er tale om en person); c: 10

+ 3

Sidst du var i Domkirken, var:

a. Fordi du var til gudstjeneste
b. Fordi du var til koncert
c. Fordi du ledte efter et toilet

Spørgsmål 3, point: a: 10; b: 10; c: 2 (fordi du trods alt har været inden for dørene)

4

Hvor holdt du ferie i år:

a. Bayreuth – du har i 15 år været skrevet op til Wagnerfestspillene, og nu fik du dem endelig
b. Lalandia
c. Skagen i uge 29

Spørgsmål 4, point: a: 10; b: 6 (der gives 6 point for at holde ferie efter børnenes ønsker); c: 0 (hvis ugen fortaber sig i alkoholtåger); 1: (hvis du brugte hele ugen på at jage jetsettet og komme ind på in-stederne), 10 (hvis du nød en uge i Skagen og ikke anede at uge 29 er Hellerup-uge)

5

Hvor tit skifter du mening i en diskussion:

a. Aldrig – jeg har jo altid ret
b. Det hænder, at jeg lader mig overbevise af modparten
c. Hele tiden – den ene mening kan være lige så god som den anden

Spørgsmål 5, point: a: 0, b: 10, c: 0

6

Hvor mange af følgende værker har du læst:

* H.C. Andersens Eventyr
* Johannes Vilhelm Jensen „Kongens Fald"
* Lise Nørgaard „Kun en pige"
* Jakob Eiersbos Afrika-trilogi
* Flemming Quist Møller „Cykelmyggen Egon"

a. 4-5
b. 1-3
c. Ingen

Spørgsmål 6, point: a: 10, b: 5, c: 0

HVORDAN STÅR DET EGENTLIG TIL MED DIN DANNELSE? TAG DEN STORE DANNELSESTEST OG FIND UD AF, OM DU ER ET DANNET MENNESKE ELLER EJ

Hvad spiller du:

a. Play Station
b. Badminton (eller en anden sportsgren)
c. Violin (eller et andet instrument)

Spørgsmål 7, point: a: 0, b: 10, c: 10

7

8

Hvad synger du helst, når du går rundt om juletræet:

a. Last Christmas
b. En rose så jeg skyde
c. På loftet sidder nissen

Spørgsmål 8, point: a: 5, b: 10, c: 5

Hvilket tv-program foretrækker du?

a. Hvem vil være millionær på TV 2
b. Kunstquiz på DRK
c. Paradise Hotel på TV3

Spørgsmål 9, point: a: 5, b: 10, c: 2

9

1864 var året hvor:

a. Vi fik Grundloven
b. Slaget ved Dybbøl fandt sted
c. Titanic sank og Berlinmuren faldt

Spørgsmål 10, point: a: 0, b: 10, c: 0

10

TÆL DINE POINT SAMMEN, OG SE HVOR DU BEFINDER DIG PÅ DANNELSESBAROMETERET

10-30 point:
Der er grund til bekymring. Du lider af akut mangel på dannelse. Vi anbefaler en hurtig kur, der består af følgende: zap med det samme over på DRK, læs Cykelmyggen Egon, stop med at fortælle folk, at Berlinmuren faldt i 1864, og som en hjælp til at forbedre din viden kan vi oplyse dig om, at Kierkegaard var en hårkløver og præstepiner, ikke et sted.

30-60 point:
Du ligger lavt på dannelsesbarometeret – for lavt. For at rette op på det, så begynd med at lade være med at drikke igennem i Skagen i uge 29, gå derefter til koncert i Domkirken, og lad så vær med at tro, at du altid har ret.

60-80 point:
Det kunne være værre, men rigtig dannet er du ikke. Der er plads til forbedringer. Vi foreslår, at du til næste jul indstuderer „En rose så jeg skyde" firstemmigt med familien, læser dette magasin grundigt igennem to gange, og ja, vi ved godt, det er svært at spille violin, men forsøg dog.

80-100 point:
Tillykke. Du er et dannet menneske!

Dannelse til debat

DISKUSSIONEN OM, HVAD DANNELSE ER, hvad man skal danne til, og hvordan man gør det, har været dominerende både i de politiske forhandlinger om en ny læreruddannelse, som trådte i kraft i august 2013, og i det nye folkeskoleforlig, som bliver endeligt implementeret fra skoleåret 2014/2015.

Hvad angår læreruddannelsen har diskussionen især handlet om faget 'kristendomskundskab/livsoplysning/medborgerskab' (KLM). Faget tager afsæt i en dannelsesforståelse, der lægger vægt på, at den studerende opnår en bred viden om og forståelse for de religiøse og filosofiske traditioner, der er repræsenteret i vores samfund.

Kritikere af faget mener, læreruddannelsen skal gå væk fra denne type alment dannende fag, der ikke giver undervisningskompetence til specifikke skolefag. Også det forhold, at faget inddrager kristendommens betydning for udviklingen af det danske samfund, har givet anledning til diskussion. I den endelige aftale valgte forligspartierne at bevare KLM-faget, dog som del af det større fag 'pædagogik og lærerfaglighed'.

På folkeskoleområdet har spørgsmålet om dannelse også været til diskussion. Her har især det øgede fokus på målbare kompetencer, bl.a. som resultat af de meget omtalte PISA-tests, været til diskussion. Derudover har planerne om en heldagsskole også rørt ved det grundlæggende spørgsmål om, hvem der har ansvaret for børnenes dannelse og fritid.

PETER KEMP. FØDT 1937. PROFESSOR, DR. THEOL. & PHIL. PROFESSOR VED DPU, FILOSOF OG FORFATTER TIL TALRIGE BØGER, SENEST TIL EN REVIDERET UDGAVE AF BOGEN VERDENSBORGEREN (HANS REITZELS FORLAG) MED BIDRAG TIL DEN AKTUELLE SKOLEDEBAT.

En skole for eliten

MED FLERE SKOLETIMER OG NATIONALE MÅLTAL ER DEN AKTUELLE SKOLEREFORM PRÆGET AF EN FORSKYDNING FRA DET KVALITATIVE TIL DET KVANTITATIVE. SKOLEREFORMERNES KONSEKVENTE FOKUS PÅ KVANTITET FREM FOR KVALITET VIL ØGE FORSKELLEN MELLEM DE DYGTIGE OG DE MINDRE DYGTIGE ELEVER. DEN NYE FOLKESKOLE BLIVER EN SKOLE FOR ELITEN.

Hvis man læser den politiske aftale „om et fagligt løft af folkeskolen" fra den 7. juni 2013, kan man få det indtryk, at „elevernes alsidige udvikling og dannelse" stadig er et overordnet mål for skolen. For det siges i indledningen. Meningen er – som undervisningsminister Christine Antorini og finansminister Bjarne Corydon siger det i en meget retorisk kronik i Politiken sidst i august – at fremme „en ny dannelse".

Denne nye dannelse skal give mennesket „ny autonomi i sit liv gennem uddannelse," og man må spørge, hvad denne uddannelse så skal bestå af. Det svar finder man ved at gå ned i detaljerne i aftalen, og det er som bekendt der – i detaljen – at djævlen sidder.

Ifølge indledningen skal reformen give alle eleverne „mulighed for at udfolde deres potentiale fuldt ud, så vi kan klare os i den stigende internationale konkurrence." Det forudsætter en forbedring af læreruddannelsen, og denne „grundsten" er på plads, hedder det. Men problemet er, at denne såkaldte forbedring består i, at fokus i læreruddannelsen er ændret fra at være rettet mod det indhold, som de studerende skal lære, og hen på metoderne i læringen.

HISTORISK LAV SØGNING

Dette skulle gøre uddannelsen mere attraktiv, men det modsatte er sket. Tilmeldingen til læreruddannelsen har i 2013 været den hidtil laveste, og hvorfor skulle man også begynde på en uddannelse, hvor indholdet i fagene ikke er det væsentlige?

Denne forskydning fra det kvalitative til det kvantitative præger også selve skolereformen. Ikke mindst ved en voldsom forlængelse af skoletiden. Timetallet for 1. klasse skal hæves fra godt 21 til 30 timer om ugen og noget lignende for de øvrige klasser. 6. klasse hæves for eksempel fra 28.4 til 35 timer.

Skolen skal derved overtage sfo-ordningerne. Udover de store økonomiske problemer med denne ændring, må man sande, at selve ideen er fuldstændig udvandet i aftalen. Antorinis idé var at indføre „aktivitetstimer" – altså en slags organiseret fritid, der er integreret i skoledagen. Imidlertid hedder det i aftalen: „Hele skoledagen er undervisning." Og: „Kommunerne og den enkelte skole kan beslutte at konvertere den nye tid til understøttende undervisning og fagopdelte undervisningstimer i fagene." Altså mere af det samme, hvad Antorini ellers har påstået, at det ikke skulle være.

Målingen af elevernes kunnen skærper forskellen mellem de dygtige og de mindre dygtige. Det bliver en skole for eliten

Foreløbig fik modstanden fra de konservative bremset den brutale udvidelse af skoletiden, men aftalens parter har lovet hinanden, at den vil blive gennemført efter næste valg. Det vil være katastrofalt for den personlige udvikling, der kun kan ske i frihed.

I øvrigt er der intet i reformen, der sigter efter at styrke forståelsen for nutidens store problemer som global opvarmning, finanskrise, kulturele sammenstød og global kriminalitet. Skulle det ske med flere timer, måtte det være historie, geografi, religion og biologi, der skulle styrkes. Men det sker ikke.

Desuden stræber man med reformen efter at gøre undervisningens resultater op ud fra „klare mål" og „nationalt fastsatte måltal og kvalitetsindikatorer." Og det handler om at udvikle „de allerdygtigste." Så nok vil man som overordnet mål mindske betydningen af den sociale arv, ved at flere end tidligere kan lære noget, men samtidig skærper man ved målingen af elevernes kunnen forskellen mellem de dygtige og de mindre dygtige. Det er svært at få øje på tilstedeværelsen af den „alsidige udvikling og dannelse." I stedet bliver den nye folkeskole en skole for eliten.

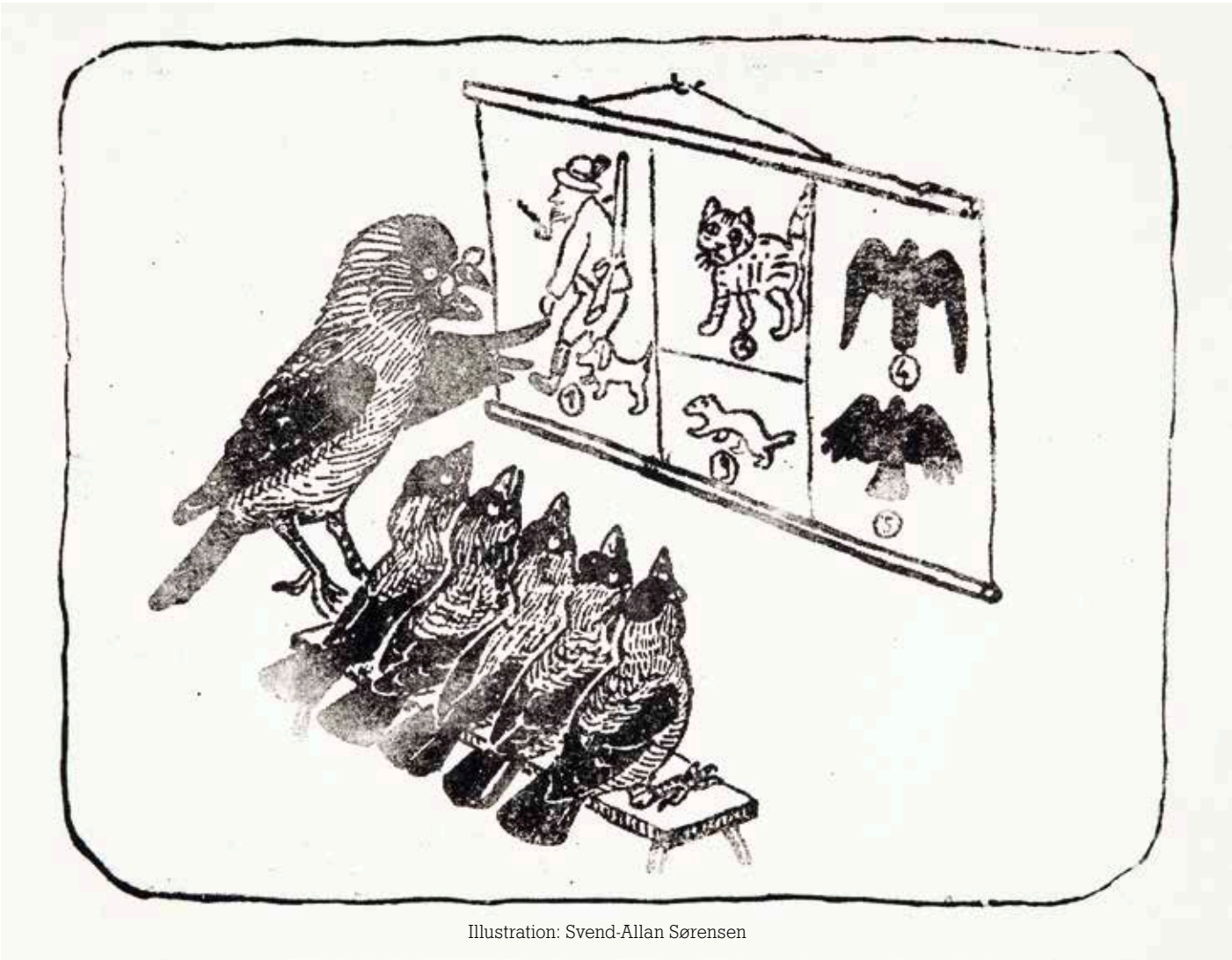

Illustration: Svend-Allan Sørensen

ALEXANDER VON OETTINGEN. FØDT 1966. FORSKER I PÆDAGOGISK FILOSOFI, DANNELSESFILOSOFI OG PÆDAGOGISK TEORI. SOM UDVIKLINGSDIREKTØR PÅ UC SYDDANMARK HAR HAN DELTAGET I FORHANDLINGERNE FORUD FOR REFORMEN AF FOLKESKOLEN OG LÆRERUDDANNELSEN.

Lærer vi for livet eller for skolen?

DANSKE SKOLEBØRN LÆRER IKKE NOK. DET PROBLEM LØSES IKKE, HVIS VI BLIVER VED MED AT TALE OM DANNELSE OG KOMPETENCER SOM MODSÆTNINGER. FOR DET ER IKKE ET ENTEN-ELLER.

Regeringens ambition er at uddanne den dygtigste generation i danmarkshistorien. Sådan lyder det i en tid, hvor vi ved, at danske skolebørn ikke lærer nok, og det problem løses ikke, hvis vi opfatter dannelse og kompetencer som modsætninger. For der er ikke tale om et enten-eller. For mig at se er regeringens projekt grundlæggende sympatisk. Det bygger på en bestemt politisk forestilling om, hvad skolen er til for og kan bruges til, og denne forestilling er i løbet af de seneste år blevet til i lyset af det store PISA-chok. Hvilket jo afslørede, at det danske skolesystem ikke leverer den vare, som politikere og forældre ønsker sig.

At danske børn ikke lærer nok er et problem, fordi samfundet, arbejdsmarkedet og den globale verden stiller større krav til os alle sammen. Set i det lys er der blevet sat stærkere fokus på kompetence, mål og outputstyring, hvilket i mine øjne er helt legitime krav, der skal medvirke til, at skolen leverer det faglige og sociale løft, som den er sat i verden for.

Imidlertid er der en risiko for, at man mister blikket for, at skolen og ikke mindst folkeskolen skal være andet og mere end blot et instrument i den globale uddannelseskonkurrence. Den risiko ændrer fundamentalt set ikke ved det nødvendige i de aktuelle reformer af skolen og læreruddannelserne, men den betyder, at vi skal være opmærksomme på skolens dannelsesbidrag. At dette – både før og efter de aktuelle reformer – skal være at vise verden i sin mangfoldighed og gøre den yngre generation i stand til at deltage i udviklingen af et demokratisk samfund.

FRA SENECA TIL GRUNDTVIG

Diskussionen om skolens formål er ikke ny, men har altid været en del af skolens historie. Grundtvig havde den forestilling, at vi lærer for livet og ikke for skolen, mens den romerske filosof Seneca skrev, at magthaverne skulle huske, at man lærte for skolen og ikke for livet.

Hvem har ret, Grundtvig eller Seneca? Lærer vi for livet eller for skolen? Hvad er vigtigst: dannelse eller kompetencer? Måske er begge ting lige vigtige, men spørgsmålet er, hvordan de bringes sammen. Netop det spørgsmål er vanskeligt at få rede på, og det halter også i regeringens ambition for folkeskolen.

For når det drejer sig om skolen og dannelsen, må man skelne mellem den dannelse, som tilværelsen rummer i al almindelighed og det dannelsesbidrag, skolen skal

Illustration: Svend-Allan Sørensen

Børn skal ikke gå i skole blot for at blive dygtigere eller mere demokratiske

give børn, så de kan træde ind i en almen dannelsesproces. Børn skal ikke gå i skole blot for at blive dygtigere eller mere demokratiske. De har også brug for at få udvidet deres viden om verden og deres deltagelse i den. De skal – sagt på en anden måde og udtrykt i kompetencetermer – gennem undervisningen lære at udvide deres refleksionskompetencer og deltagelseskompetencer. De skal lære at læse, regne og skrive, så de kan deltage kompetent skrivende og læsende i verden og i mødet med andre.

Derfor skal de også undervises i historie, geografi og naturvidenskab, så de kan få udvidet deres erkendelse af den natur, de er en del af. De skal opnå viden om religion og etik, så de på kompetent vis kan forstå og fortolke deres egen og andres historiske, moralske og endelige eksistens. Men hvordan den enkelte konkret vil udleve sin historie og sin tro, og hvad man vil arbejde med, hvor i verden man vil bosætte sig, og hvem man vil dele sit liv med eller dø for er ikke op til skolen eller regeringen at afgøre. Det er alene et anliggende for hvert enkelt menneskes almene dannelsesproces.

For at kunne træde ind i den proces har børn brug for en skole, der underviser dem i alt det, de ikke målrettet præsenteres for udenfor skolen. Skolen skal vise dem bogstaverne, tallene, grammatikken og litteraturen. Den skal vise dem andre tider, historier, guder og andre fællesskaber end dem, de kan erfare i deres umiddelbare dagligdag. Skolens primære opgave er at gøre tilværelsen tilgængelig for børn, så de kan udvide deres erkendelses- og deltagelseskompetence. Kompetencer, de har brug for, hvis de skal træde ind i en livslang dannelsesproces.

Fakta om den nye folkeskolereform:

Et fagligt løft af folkeskolen

- Eleverne skal gå i skole i 30 timer hver uge til og med 3. klasse, 33 timer fra 4. til 6. klasse og 35 timer fra 7. til 9. Timerne er hele klokketimer på 60 minutter inklusiv pauser. (NB – indføres først efter næste folketingsvalg).

FØLGENDE ELEMENTER INDFØRES FRA SKOLEÅRET 2014/15:

- Hver dag skal alle børn have 45 minutters idræt og bevægelse, og eleverne skal fra 4. klasse have flere dansk- og matematiktimer, end de har i dag.
- Fremmedsprog bliver en del af elevernes undervisning tidligere i skoleforløbet, når de fra 1. klasse får engelsk og fra 5. klasse får undervisning i enten fransk eller tysk.
- Holddannelsesreglerne, der gør det muligt at dele eleverne op efter fagligt niveau, bliver mere fleksible, end de er i dag.

DERUDOVER INDEHOLDER REFORMEN FØLGENDE PUNKTER:

- Håndværk og design bliver nyt fag og erstatter sløjd og håndarbejde.
- Hjemkundskab fornys til madkundskab.
- Nyt nationalt videncenter for historie og kulturarv.
- Flere valgfag fra 7. klasse.
- Folkeskolens afgangsprøver skal have øget betydning for optagelse på ungdomsuddannelserne.
- Øget forældreindflydelse og elevinddragelse.
- Styrket klasseledelse og mindsket uro i folkeskolen.
- Alle lærere skal senest i 2020 have undervisningskompetence – svarende til linjefag – i de fag, de underviser i.
- Efteruddannelse af skoleledere, lærere og pædagoger i skolen.
- Et tættere samarbejde mellem lærere, pædagoger og medarbejdere med andre kompetencer.
- Korps af læringskonsulenter.

Troen gør os mere **menneskelige**

INTERVIEW: LARS ERIK FRANK

Københavns biskop **Peter Skov-Jakobsen** fortæller her om sit eget syn på dannelse, og om hvordan en gudstjeneste er en vigtig leg, der gør os klogere og mere menneskelige

Du og dine bispekolleger afholdt i foråret 2013 en stor konference med fokus på dannelse. Hvorfor tog I det initiativ?
Den konkrete anledning var, at faget KLM (Kristendom, Livsoplysning, Medborgerskab, red.) på læreruddannelsen skulle nedprioriteres. Vi syntes, at der også var brug for at tale om uddannelse, som var mere „dannelse" end det var „ud". Mange ting i det senmoderne samfund bliver instrumentaliseret og dømt på målbarhed, og vi trængte til at tale om det, der ikke altid kan påvises. At komme ned til vores fundament, simpelthen. Selvfølgelig skal man lære at læse og regne, men et folks historie, fortællinger og sprog bærer i sig selv inspiration og erkendelse og er med til at gøre os menneskelige.

Hvordan opfatter du begrebet dannelse?
Første gang „dannelse" dukker op i min bevidsthed er i gymnasiet. Det var min tysklærer, der introducerede det for os ved at sige: „Ausbildung? Nein! Bildung? Ja!" Som teenager tænker man: „hvad taler manden om?" Men som jeg blev ældre, gik hans skelnen mellem uddannelse og dannelse op for mig. Uddannelse er der noget afsluttet over. Det er et bestemt pensum, eksamener og papirer. Dannelse, derimod, har et vidunderligt langt perspektiv. Der er noget evigt nysgerrigt over den, som betyder, at man ikke er på det samme sted hele tiden. Både for den enkelte og for et samfund betyder dannelse at være på vej mod sig selv, at komme til sig selv. Det er det, store dele af livet går ud på. Dannelsen sker i ordentlige relationer, som ægteskaber, parforhold og venskaber.

Du taler her om relationer til andre mennesker. Hvad betyder de i dannelsen?
Dannelse har dybest set noget med at opgive og overskride sig selv at gøre for at møde andre. Et konkret eksempel er den gode samtale, hvor jeg bilder mig ind, at man ikke hører sig selv så meget, fordi man er fokuseret på samtalens indhold og derfor hører efter, hvad den anden siger. Dannelse er også at blive hevet ud af sine egne fordomme og møde andre holdninger. Det kan også være, når man læser en bog, betragter et maleri eller ser en film, hvor man får det privilegium at vandre i andres tanker. Så gensidig nysgerrighed hører også med til det at overskride sig selv i mødet med den anden.

HVORNÅR FØLER DU DIG MEST DANNET?

Et menneske kan danne og dueliggøre sig, og et andet menneske kan sige om én, at man er dannet, men jeg synes ikke, at man kan føle sig dannet. Det er en selviagttagelse, der går ind og dominerer på en måde, så man ikke har syn nok for det, man oplever.

Hvordan kan den gensidige nysgerrighed komme til udtryk?
For mig er dannelse også tæt forbundet med leg, som vi efter min mening taler alt for lidt om i vores samfund. At se børn lege er at overvære begyndelsen af dannelsesprocessen. Når jeg læser en bog, så tror jeg dybest set, jeg leger. Mange vil undre sig over, at jeg tit spørger andre, om de har det sjovt og morer sig, hvis de er beskæftiget med noget. Med det mener jeg ikke, at tingene skal være grinende morsomme, men at legen skal være til stede i det, de gør. Legen er der, hvor mulighederne er åbne.

Hvordan ser du kirkerummet påvirke den enkeltes dannelse?
Jeg anser også kirkerummet og liturgien for at være en leg. Kirken er det sted, hvor mennesker går hen og leger med de evige tanker og de helt store billeder. At en gudstjeneste er en leg, står den danske, liturgiske tradition om noget for. Tag nu bare den første salme i salmebogen: „Guds menighed syng for vor skaber i løn" hvor omkvædet lyder: „Så liflig vi lege for Vorherre." Faktisk kan man danse til både den og andre salmer med trin fra færøsk folkedans. Det er selvfølgelig en disciplineret leg i kirken, vi danser jo ikke hver gang, men kirkerummet er altid stedet, hvor vi går ind og pusler og tumler med det hellige. Pointen er vel, at liturgien er en leg, der ikke går op. Derfor vender vi tilbage for at kunne blive klogere og få mere indsigt. Jeg tror, man bliver opbygget og mere menneskelig af den leg. Jeg oplever den også i den måde, kirker er bygget op på. Der er altid noget pudsigt, hæsligt eller smukt, der fanger eller udfordrer mig. Jeg bliver bevæget af musikken, ligesom teksterne med deres poesi og udlægningen af dem også påvirker mig meget. Alt det er også en del af den dannende leg. Og ja, kirken er det sted, der kan give os yderligere indsigt i det hellige. Selvom der kan gå lang tid, før det sker, skal man bare blive ved med at komme.

Er vi ikke nødt til at sige, at et menneske er et menneske? Det skal der være nogen, der tror, og det kræver vores fulde optagethed

> **Dannelse har dybest set også noget med at opgive og overskride sig selv at gøre for at møde andre**

Hvilken betydning mener du, at kristendommen har for dannelsen i det danske samfund?
For det første er kristendommen en af de grundfortællinger, som man finder over alt i den judæo-kristne tradition. Den er altså det grundlag, vi står på i store dele af verden – i Europa og Syd- og Nordamerika. Sammen med den græske kultur og dens tidlige filosoffer som Aristoteles og Platon er kristendommen grundlaget for vores civilisation. Selv at læse Karl Marx uden at kende til kristendom må være svært eller ufuldstændigt. Som grundfortælling er den altså vigtig.

Dernæst vil vi i kirken også sige, at det ikke kun er vidensdimensionen, der er vigtig. For hvad sker der, hvis der ikke er nogen, der tror? Hvor længe holder for eksempel menneskerettighederne? Forholdet er kompliceret, ja, for jeg siger ikke, at der ikke er forekommet umenneskelighed i kirken, men jeg tror bare ikke, at menneskerettighederne var blevet formuleret, som de er, uden den kristne tro.

Har du andre eksempler på kristendommens betydning for vores normer?
Dybest set tror vi i kirken på, at nåde går for ret, og man må ofte sige, at retssamfundet ikke synes at fastholde det princip, fordi de snarere stræber efter, at retfærdigheden skal ske fyldest. Og spørgsmålet er, om vi kan blive ved med at synes, at Den Barmhjertige Samaritaner er en god historie? Kunne man ikke forestille sig et samfund, hvor man sagde: „hvis du gør dig skyldig, så er du et skidt liv"? „Hvis du har røget meget, drukket meget, eller er overvægtig, så har du ikke gjort dig fortjent til, at der bruges ressourcer på dig." Men er vi ikke nødt til at sige, at et menneske er et menneske? Det skal der være nogen, der tror på, og det kræver vores fulde optagethed. Ellers kan vi overtale hinanden til, at det måske ikke er så vigtigt, at et menneske, der ikke er tilstrækkeligt begavet, overlever. Det er ikke lang tid siden, at vi oplevede den slags regimer.

PETER SKOV-JAKOBSEN

Født i 1959. Biskop i Københavns Stift siden 2009. I 1988 blev Peter Skov-Jakobsen tilknyttet sømandskirken i Hull i England som assistent og blev i 1992 Master of Arts fra Hull University. Året efter blev han cand.theol. fra Københavns Universitet og derefter ansat som præst i sømandskirken i Hull. Fra 1998-2009 var han sogne- og orlogspræst (præst i Søværnet) i Holmens Kirke. Fra 2000-2009 var han desuden underviser i Kristendom for balletbørnene på Det Kongelige Teaters Læseskole. Følg Peter Skov-Jakobsen på twitter.com/skovjakobsen og kirkenikbh.dk

FOLKEKIRKEN
KØBENHAVNS STIFT
WWW.KIRKENIKBH.DK

9 788789 096308